شۆڕش، کوردستان و بزووتنەوەی مەکتەب قورئان*

عەلی عێزەتیار
و: ڕەزا فەتحولڵانەژاد

ئاماژەی تیشک

ئەم وتارە بەشێکە لە پەرتووکی «دوایین موفتیی کوردستانی ئێران؛ دواهاتە نەتەوەیی و ئایینییەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەدا». عەلی عێزەتیار، نووسەری ئەو پەرتووکە هەوڵ دەدات بە یارمەتیی مێتۆدی نووسینی ژیاننامە و لە ڕێگای گێڕانەوەی ژیانی سیاسی-کۆمەڵایەتیی کاک ئەحمەدی موفتیزادەوە، دواهات و کاریگەرییەکانی جۆراوجۆریی نەتەوەیی و ئایینیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەسەر پرسە سیاسی و نێودەوڵەتییەکان پیشان بدات. ئەو پەرتووکە، سیاسەتی لایەنی بەرانبەری کورد، واتە ڕژێمی ئیسلامی، دەردەخات کە تەنانەت هەڵگری بزووتنەوەیەکی ئایینی-نەتەوەیی هێور و ناتوندوتیژ، بە وتەی نووسەرەکەی، وەک «مەکتەبی قورئان»یش نەبوو. دەقی کتێبەکە لە سێ بەشی سەرەکی پێکهاتووە: لە بەشی یەکەمدا بۆ تێگەیشتن لە ئیسلامی سیاسی لە کوردستاندا بەستێنی مێژوویی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە سەدەی بیستدا کە تێیدا ڕووداوەکانی سەردەمی ژیانی موفتیزادە سەریان هەڵداوە باس دەکات. بەشی دووەم کە زۆرترین بەشی پەرتووکەکەی بۆ تەرخان کراوە، بەشی ژیاننامەکەیە. لە ڕێگای ژیاننامەکەوە سەرەڕای بایەخی مێژوویی، دەیەوێت نموونەیەک لە «بزووتنەوەیەکی ئیسلامیی ناتوندوتیژ و پێشکەوتوو لە بواری بەها کۆمەڵایەتییەکان، وێڕای ئۆرتۆدۆکس بوون،» زەق بکاتەوە. بەشی سێهەمی پەرتووکەکە دوابینانەیە و دەیهەوێت بە پشت بەستن بە بەشەکانی پێشوو، دۆخی سیاسیی کوردستان لەنێو ڕەوتە سیاسییەکانی کۆمەڵگای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا شرۆڤە بکات. بەپێی ئەم کتێبە گەرچی زۆربەی خەڵک و تەنانەت ناسیۆنالیستە کوردەکانیش خۆیان بە موسڵمانی ئاسایی دەزانن، بەڵام بەستێنی سیاسی-چاندیی کوردستان، هەڵگری ئیسلامی سیاسی نییە. هەر لەو کاتەدا، پیشان دەدات کە لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا بەها دێمۆکراتیکەکان و کۆمەڵگای کراوە گرنگایەتیی هەیە و ئیسلامی سیاسیی توندوتیژ، بە گوێرەی کۆمەڵگاکانی تر زۆر کەم و لاوازترە و کوردستان دەتوانێت وەک هاوپەیمانێکی دێمۆکراتیکی ڕۆژئاوا بێت.

وێڕای گرنگایەتیی ئەم بەرهەمە بەتایبەت لە باری مێژوویی و ژیاننامەیی و ناساندنی ئیسلامی سیاسی لە کوردستان و کەسایەتییەکی کورد لە ئاستی جیهانیدا و بەرهەمهێنانی وێژە لەو بوارەدا، وەک هەر بەرهەمێکی تر لە بواری جیاوازەوە ڕەخنەی لەسەرە. بۆ وێنە ئەو پەرتووکە بە جۆرێ وەک موفتیی هەموو ڕۆژهەڵاتی کوردستان باسی کاک ئەحمەد دەکات، کەچی وێڕای ئەوەی کە لە بنەماڵەی موفتی و موفتیزادە بووە، بەڵام هەر لەو سەردەمەدا کەسانی بەناوبانگ و گەورەتری ئایینی لە کوردستاندا هەبوون و بێجگە لە بزاڤی مەکتەب، بۆ خەڵک بە گشتی و لایەنەکانی تر وەک موفتیی گشتی نەبوو و نەناسرابوو. هەروەها، سەبارەت بە ناساندنی مەکتەب وەک بزووتنەوەیەکی ناتوندوتیژ، پێویستە سەرنجی قۆناغە جیاوازەکانی چالاکی و پێگەی سیاسیی مەکتەب و پێوەندیی لەگەڵ ڕژێمی ئیسلامیدا بدرێت. وانەبووە کە هەمیشە ناتوندوتیژ بووبێت، بەڵکو بە هۆی گەیشتن بە چەقبەستوویی سیاسی، چارەیەکی تری نەبوو. ئەو بزووتنەوەش لە سەرەتادا هەڵگری توانستی توندوتیژی بوو. لەڕاستیدا مەکتەب لە بەرانبەر ڕژێمدا ناتوندوتیژ، بەڵام لە بەرانبەر هێزە کوردییەکانی تر کە وەک ڕکابەر سەیری دەکردن توندوتیژ بوو. بۆیە تاڕادەیەکیش بە پاڵپشتیی دەسەڵاتی ناوەندی بەتایبەت لەگەڵ لایەنی چەپی ڕادیکاڵدا، لە بەرانبەر یەکتردا توندوتیژییان نواند. هەم چەکداری هەبوو و هەم داوای دەسەڵاتی زیاتر و چەکوچۆڵی لە ناوەند دەکرد بۆ بەرەنگار بوونەوەی چەپی ڕادیکاڵ و هەروەها زاڵبوون بە سەر بزاڤی

سـەرەکیی بزووتنەوەی کـوردی، واتە ڕەوتی سـێکیولار بـە گشـتی. کاتێک دەسـتی لە هەڕەشـە و بەرەنگاری کێشا کە کەوتە دۆخی لاوازی و بۆیان دەرکەوت کە حکوومەت وەک ئامرازی سیاسـی لە گرووپە ئیسـلامییەکان کەڵک وەردەگرێت و هیچکام لە ویستەکانیان جێبەجێ ناکات.

هـەر لەو پێوەندییـەدا خاڵێکی تر ئەوەیە کە کەشـێکی سیاسی-ئیسلامی کە مەکتەب لە کوردستاندا پێکیهێنا ناڕاستەوخۆ بووە هۆی کەڵک لێ وەرگرتنی حکوومەت و یارمەتی دا بۆ یارگرتن و ڕاکێشـانی هەندێ خەڵکی سادە بۆ بەرەنگاربوونەوەی هێـزە کوردییەکان و لە ئاکامدا، پێکهێنانی ڕێکخراوی سـەرکوتکەری «پێشمەرگە موسڵمانەکان»، وێڕای ڕەتکردنەوەی پێوەندیـی ئـەو ڕێکخراوەیـە لەلایەن کاک ئەحمەدەوە، کە لەو کتێبەشـدا باس دەکرێت. ئـەو پەڕتووکـە وێـڕای ئاماژەیەکـی کەم، گرنگایەتـی بەو کاریگەرییە ناڕاسـتەوخۆیەی ئەو کەشـە نادات کە لە سیاسەتدا زۆر گرنگە. هەروەهـا گەرچی کاک ئەحمەد کۆچی خۆی و هاوڕێیانـی بۆ کرماشـان دەبەسـتێتەوە بە دوورەپەرێزی لـە براکوژی، بەڵام ئەگەر وەک لە سـەرەتادا خۆی بە دەسەڵاتدار و هاوبەشی حکوومەتـی ئیسـلامی دەزانی، دەسـەڵاتی لەلایـەن حکوومەتـەوە بپارێزرایە، هیچ دوور نەبوو کـە شـەڕی ئایدۆلۆجیایی ئیسـلام-کۆمونیسـت کە بە توندی لە ژێر کاریگەریی مەلا شیعەکاندا کەوتبووە داوی، درێژە نەدات و بە پشـتیوانیی برا موسڵمانەکانی لە دژی برا کوردەکانی ڕانەوەسـتێت، وەک لە سـەرەتادا وەستا و خۆی خستە بەرەی ڕژێمی ئیسلامی فارس-شیعە تەوەر و متمانەی پێ کرد. کەواتە بـارودۆخ و ئاسـتی دەسـەڵاتی مەکتەب لە توندوتیژ بوون و نەبوونیدا کاریگەر بوو.

لە باری تیۆریکیشـەوە، بیری سیاسـیی کاک ئەحمـەد، ئەوەنـدەش ئاشـتیخوازانە نەبـووە. لـە بیروڕاکانیدا لەسـەر حکوومەتی ئیسـلامی و شـوڕا باس دەکات کـە دەبێت پسـپۆڕان و بلیمەتترین کەسـانی موسوڵمان بۆ ئەو حکوومەتە هەڵبژێردرێن و دەڵێت ئەوە خەڵکیتریـن حکوومەتە. بـەڵام بەپێچەوانەوە وا نییـە و بە دابەزاندنی خەڵک بە گشـتی بۆ گرووپێک لـە خەڵک و بە سـنووردارکردنی حکوومەت بە کەسانی ئایینی و بێبەری کردنی لایەنەکانـی تر، مۆدێلێکـی نادێمۆکراتیک لە حکوومەت پێشـکەش دەکات کە شێوەیەکی تر لە ڕژێمی ئیسـلامی و بناخەی توندوتیژی و ناکۆکییـە، بەجێی ئـەوەی کە مۆدێلێک بۆ پێکەوەژیان بێت.

وێڕای ئەو ڕەخنانە، ئەو پەڕتووکە هەندێک ڕاسـتی دەردەخـات. بەتایبەت ئەو بەشـەی کـە لێرەدا پێشـکەش دەکرێت بە هاسـانی دەریدەخات کە کاک ئەحمەد لە سیاسـەتدا هەڵەی کرد. وەک خۆی باسی پسپۆڕایەتی لە زانسـتی ئایینیدا دەکات و لە ئاسـتی ئەوەدا بووە کە لەگەڵ زانایانی ئایینیی تر لە کاروباری ئایینیدا پێڕەویان لێ کرێت، لە سیاسەتیشـدا دەبا پسـپۆڕایەتیی ڕەچاو کرایـە. دیارە کاک ئەحمـەد پسـپۆڕی سیاسـی و شـارەزای سیاسـەت نەبوو. بۆیە باشـتر دەبوو کە وەک ئەرکی مرۆیی-نەتەوەیی لـەو بوارەدا پێڕەوی کردبایە لە پسـپۆڕانی سیاسی و ئەوانەی کە خاوەن ئەزموون بوون و لە کێشەی نەتەوەییدا ببوایەتـە پاڵپشـتی ڕێبەرانی سیاسـیی ئەو سـەردەمەی کورد، تاکو تووشی تاکڕەوی و لە ئاکامدا قوربانی کردنی بەرژەوەندیی نەتەوەیی نەبێت. بـێ گومان بوونـی کاک ئەحمەد لە بـەرەی کوردیـدا و لە لێژنـەی ڕێبەرایەتیی کوردستاندا، دەیتوانی هاوسەنگییەکە بگۆڕێت و زیاتر بە قازانجی کوردستان بێت. کەسایەتییە گـەورەکان، وەک کاک ئەحمـەد، تەنیا هی خۆیان نین و بەرپرسـیارێتییان زیاترە و زیانی هەڵـەی سیاسیشـیان زۆر کاریگەرتـرە. لەم ئاستەدا دادوەری لەسـەریان ئیدی لە ئاستی ڕەوشـتی تاکەکەسـی تێدەپەڕێت و بە پێی

ڕەچاوکردنی بەرژەوەندیی گشتیی کوردستان، لەســەر کەســایەتییان دادوەریــی دەکرێت. ڕەچاوکردنی ڕەوشــت لە ئاستی گشتیدا زۆر گرنگترە لە ڕەوشــت لە ئاســتی تاکەکەسیدا. بۆیــە دەبوا بە ڕاوێژ (کە ئەرکێکی ئایینیشـــە) لەگــەڵ باشــترین پســپۆڕان و شــارەزایانی سیاســەت و پێکەوە پرســەکانیان تێپەڕاندایە کە بەداخــەوە لە ڕێبازی کاک ئەحمەددا، ئەو ڕەوشتە سیاسییە نەبینرا. ئەم وتارە بە جۆرێک ئەو ناکارامەییە سیاسییەی ڕێبەرایەتیی کاک ئەحمەد و مەکتەب و هەڵەی سیاســیی ئەوان پیشان دەدات. دەریدەخات کە کاک ئەحمەد چەند ڕەحەت بڕوای بە سیاســەتوانە شــیعە- فارسەکان کردبوو و ئەوەی پێشبینی نەکردبوو کە ڕەنگە کڵاوی سیاسیی لەسەر نێن. گەرچی لە ئاکامدا بەوە گەیشــت کــە نەدەبوو باوەڕی پێیان بکردبایە، بەڵام خۆتەوەری لە جێی ڕاوێژ و کەڵک وەرگرتن لە ئەزموون و زانستی دیتران، هەمــوو دەرفەتەکانی لێ ســەند و حکوومەت کاتــی پــێ کریــن. لەکاتێکدا کــە ئەوانەی شــارەزایی و ئاگاییی سیاسییان لەسەرەوە بوو بە هاسانی لە مەبەست و سیاسەتی حکوومەت تێدەگەیشتن و بڕوایان پێ نەدەکرد.

هەرچۆنێک بێــت، وێڕای دەســپێکێکی ناســەرکەوتوو و هەبوونی ئەزموونێکی تاڵ لە سیاســەتدا، مەکتەب قورئان جێگە و پێگەی خــۆی لە کۆمەڵــگای کوردســتاندا هەیە. بە ڕای نووســەری پەڕتووکەکــە، مەکتــەب لە پاش قۆناغی ســەرەتایی و لە ئێســتادا ئەدی چارەســەری کێشەکانی ئێران و کوردستان لە بەڕێوەبەرایەتیی ئیسلامیدا نابینێت. وەک گرووپە کوردییەکانی دیکە، خۆی لە ڕێگای سەرکوتی ئازادی لەلایەن حکومەتی ناوەندییەوە پێناسە دەکات. باســی هەڵاواردنی ئایینی و نەتەوەیی و مافــی دیاریکردنــی چارەنــووس دەکات و لەو پێنــاوەدا بە شــێوەی ناتوندوتیژ چالاکی دەنوێنێت. بۆیە لــە داهاتوودا بە هەبوونی بیر و ڕوانگەی سیاســیی کراوەتــر و نەتەوەییتر، دەتوانــن بە پێچەوانەی ڕابردوو، بەشــێک لە بەرەی کوردستانی بن و وێڕای خاوەن ڕا بوون لە بواری ئایینی بەتایبەت لە چەشنی چاندی، لە هەڵوێســتی سیاســیی بەکۆمەڵــی کورد پشتگیری بکەن و تێیدا بەشدار بن و باشترین هەڵوێستی سیاسی پێڕەو بکەن و بەپێچەوانەی سەرەتای شۆڕشی ١٩٧٩، وەک کاک ئەحمەد خــۆی دەڵێت نەبنە داری دەســتی دوژمنان: «لاوی کــوردم خۆت نەکەیتە داری دەســتی دوژمنت/ دوژمنت نەتباتە مەیدان بۆ برای خۆ کوشتنت». دیارە گەر هەموو لایەنە کوردەکان لــە پێش هەر ئایدۆلۆجیایــەک، بەرژەوەندیی نەتەوەیی لــە ئاراســتەی مرۆڤایەتیدا ڕەچاو بکەن و لە پشت یەکتر دەبن، دوژمنیان باشتر دەناسن و نابنە داری دەستی. ئەگەریش شەڕی ئایدۆلۆجیا بکــەن و بەپێچەوانەی نەتەوەکانی تر بەرژەوەندیی کۆمەڵگای خەیاڵیی موسڵمانان و چەپەکانی تەواوی جیهان بخەنە پێشــەوە، ئەوا بە ســاکاریی دەبرێنە گۆڕەپانی برای خۆ کوشتن.

هەواڵ لە تارانەوە

لــە ١٩٧٨دا، نــاوە بــە نــاوە هەواڵــی نارەزایەتیدەربڕیــن بــە دژی ڕێژیمی شــا لە شارەکانی سەرانسەری ئێران زیاتر بە شێوەی بــەردەوام دەبیســترا. گرووپــە خوێنــدکارە چەپگــەراکان بە ئاشــکرا دەســتیان کرد بە ڕێکخستنی کۆبوونەوەی جیاجیا لە پێتەخت، کە دواتر لە شکڵی کۆبوونەوەی سیاسی و شەوە شــێعری دژەشــا و دژەئیمپریالیزمدا پەرەیان سەند. پرۆسەی بەردەوامی دەستبەسەرکران و ئەشکەنجەکردنی جیابیرە گومانلێکراوەکان لە لایەن ساواکەوە، ترس و تووڕەییی بەربەرینی بــەدواوە بوو. لــە ژانویــەی هەمان ســاڵدا، خوێندکارانی حــەوزەی عیلمیە لە پێتەختی مەزهەبیی ئێران، قومدا، خۆپیشاندانی بەرینیان بە دژی دەوڵەتی پاشایەتی وەڕێخست. هۆکاری ئــەم نارەزایەتییانە وتارێک بــوو کە بە ناوی

خوازراوەوە بڵاو کرابووەوە (کۆدی ئاســایی بۆ ساواک) کە ناوی مەلایەکی ئێرانیی نیشتەجێی دەرەوەی وڵاتی کە تا ئەوکاتە کەمتر ناســراو بوو، ئایەتوڵڵا خومەینی، کە لە خۆشەویستیدا پێیان دەگــوت ئیمام (واتە ڕێبەر) بە نۆکەری بێگانــە هێنابوو. دەوروبەری بیســت کەس لە خۆپیشــاندەران کوژران، کە سەرەڕای مشتی ئاسنینی بەردەوامی دەوڵەتەکە، بوو بە خاڵێکی وەرچەرخان. ڕێورەسمی ناشتن و پرسەی ئەو کەســانەی گیانیان لەدەســتدا بوو لە قوم بوو بە هەوێنی نارەزایەتیی دیســان گەورەتریش و خۆپیشــاندانی زۆر گەموگــوڕی دیکەی لە سەرانســەری وڵاتەکــەدا لێ کەوتــەوە کە تا بەهاریش درێژەیان هەبوو.

هاوینــی ١٩٧٨ ئارامییەکــی کەمــی بەخۆیەوە بینی کە هاوکات بوو لەگەڵ ئەوەی شــا بە ڕادەیەکی بەرچاو لە سانســۆری کەم دەکردەوە و ئاڵوگــۆڕی بەرچاوی لە ئەندامانی پایەبەرزی ساواکدا پێکدەهێنا. لە کاتێکدا هەر ٤٠ ڕۆژ جارێک، هەزاران نارازی لە زۆرێک لە شارە گەورەکانی ئێراندا کۆ دەبوونەوە، کاتێک خۆپیشــاندانەکان لەگەڵ مانگی شــینگێڕانی شــیعە هاوکات بوو، ژمارەی خۆپیشــاندەران دەســتی کرد بە کەم بوونــەوە. ئەمە تا ١٩ی ئاگۆســت، ئەوڕۆژەی کە زۆرێک لەو بڕوایەدان ڕۆژێــک بوو کە بوو بە هۆی ئەوەی شۆڕشــی ئێــران گەڕانــەوە بــۆ دواوەی بــۆ نەبێت. لە شاری باشووریی ئابادان، سینەمایەک بە ناوی ســینەما ڕێکس ئاگری تێبەردرا. پتر لە ٤٠٠ کەس تێیــدا مردن و ئەمەش بــووە یەکێک لە گەورەتریــن کۆمەڵکوژییەکانــی دەرەوەی شــەڕ لە مێژووی جیهاندا. لە کاتێکدا ئێســتا ئیدی لە ئاستێکی جیهانیدا ئەو بۆچوونە هەیە کە ئەوە کاری شۆڕشــخوازە ئیســلامگەراکان بــووە، ئایەتوڵــڵا خومەینی، لــە بنکەکەی لە نەجەفی عێراقەوە، تاوانی ئاگردانەکەی خستە ئەســتۆی ســاواکەوە. ئەم تاوانبارکردنە بووە خاڵی ســەرنجی خۆپیشــاندەران. بە زوویی، خۆپیشــاندان بەرینتر بووەوە و سەدان هەزار کــەس لە خەڵکی ئێــران بە پشــتیوانی لەو تاوانبارکردنە هاتنە ســەر شــەقامەکان. شا لە ٨ی پێســتامبردا، هەنگاوێکی پێشترنەبینراوی هەڵگرت و یاسای سەربازیی لە تاران ڕاگەیاند (هەروەها لە چەند شــاری دیکەیشدا). کاتێک هەزاران خۆپیشاندان بە نیشانەی مل نەدان بە حکوومەتی نیزامی دەرکەوتن، بێسەروبەرەیی لێ کەوتەوە. دەیان خۆپیشــاندەر لە هێرشی توندا کوژران کە بە بەرینی شــەرمەزار کرا، تەنانەت شا بۆ خۆیشی بە نابەدڵی مەحکوومی کرد. ئایەتوڵڵا خومەینی لە تاراوگەوە ڕایگەیاند کە هەزاران کەس بە دەســتی ســوپای شــا شــەهید کراون. ڕێکەوتی ٨ی ســێپتامبری ١٩٧٨ بە هەینیــی ڕەش ناوزەد کرا. ڕێژیمی شا گڵۆڵەی کەوتە لێژییەوە.

کاتێــک نارەزایەتییەکانی تــاران، تەوریز، مەشهەد و قوم گەیشــتنە کوردستان و سنە، تەرکیزی زۆریان لەسەر کرا و خەڵک هاودەنگ بوو لەگەڵیان. خەڵکی کورد بە شێوەی سروشتی هاوسۆز بوون بەرامبەر ئامانجی خۆپیشاندەران و بۆچوونی گشتیی ڕیفۆرم و تەنانەت گۆڕینی ڕێژیم لە ئێراندا. هەســتی لــە لایەن زۆربەی خەڵکەوە هەبوو کــە دەیگوت ڕێژیمێکی نوێ لە ئێراندا لەکۆتاییدا بــە مانای مافی زیاتر بۆ خەڵکی کوردیــش دەبێت. بەڵام جیاوازییەکی لە هەستی شۆڕشخوازانەی خەڵکی کوردستان و باقی ئێراندا هەبوو. لە کوردستاندا، فەزایەکی زیاتر کرداری و کەمتر سەرخۆشانە لەئارادا بوو، کە ڕووداوەکانی پاشتر نیشاندەری ئەم ڕاستییە بوون. بە پێچەوانەی شۆڕشــخوازەکانی باقیی ئێران کە پشتیوانییان لە ئامانجی بەرزەفڕانەی وەک نەمانی نفووزی ڕۆژئاوا لە ئێران و دابەش کردنی سۆسیالیســتیی ســامانی وڵات دەکرد (تەنانــەت لە لایــەن ئەو ئیســلامییانەوە کە وتەبێژییەکی سوسیالیســتی ـ مارکسیستییان کردبووە پیشــەیان)، کوردەکان شۆڕشەکەیان لە ڕوانگەیەکی پێگەی پلە دووهەمی مێژوویی

ئیتنیسیتەی خۆیانەوە دەبینی.
کاتێک هەواڵی زیاتر لە نارەزایەتییەکان لە سەرانسەری ئێراندا لە کوردستان بڵاو بووەوە، زۆرێک لە گرووپە خوێندکارییەکان لە سنە دەستیان کرد بە کۆبوونەوەی نارەسمی و زیاتر ئاشکرا بە دژی شا، گرووپگەلێک کە بە هۆی ناسەقامگیری لە شوێنەکانی تردا دنە درابوون. هەواڵەکانی چەندین نموونەی ئاگردان و بەردباران کردنی دامودەزگای دەوڵەتی لە لایەن هاوڵاتییان لە کوردستاندا بە نێو جەماوەری سنەدا بڵاو بوونەوە. زۆربەی چالاکییەکان لە کوردستان، لەم قۆناغەدا بە شێوەی فەرمی رێکخستنیان بۆ نەکرابوو. هەروەها، جگە لە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە هێشتا حیزبێکی قەدەغەکراو لە ئێراندا بوو، هێشتا هیچ گرووپێکی ئۆپۆزیسیۆنی دیکە لە کوردستاندا نەبوو کە ناسرابێت یان چالاک بێت.

سەرەڕای رەخنەی ئاشکرای لە رێژیمی شا، موفتیزادە بە پێی راپۆرتەکان بەرامبەر ئەو بۆچوونەی کە شۆڕش خەریک بوو رووی دەدا، نیگەران بوو. دەیگوت: «ئێمە بە ئەندازەی پێویست باڵغ نین. ئێران ئامادە نییە. ئێمە (کوردەکان) ئامادە نین.» موفتیزادە تەنیا کەسێکی دیار لە سنە بوو کە بە ئاشکرا رەخنەی لە رێژیمەکە گرتبوو و ئاماژەی بە کەم بوونەوەی تەمەنی کردبوو، کەوابوو وەها هەستێک بۆ زۆرێک بە نابەوەخت و بە رادەیەک نابەختەوەرانە لەقەڵەم دەدرا. سەرەڕای هەستی خۆی لە بارەی ئامادەییی کۆمەڵگاکەی بۆ گۆڕانکارییەکی سیاسی لە رادەی گەورەدا، ناوبراو هەستی بە پێویستیی پشتیوانی لە داواکارییەکانی خەڵک کرد. یەکێک لە ناسیاوەکانی وەبیر دێتێتەوە کە «بۆچوونی ئەوە بوو کە ویستی خەڵک ئەوی ناچار دەکرد بە پێچەوانەی ویستی خۆی، دەرگیری رووداوەکان بێت». ئەگەر موفتیزادە کەسێک بوو کە بەپێچەوانەی ویستی خۆی بەرپیە نێو قۆناغی داهاتووی رووداوەکان بەبێ ئەوەی خۆشبین بێت، بەڵام بەشدارییەکەی مەبەستێکی روونی لە پشت بوو.

لە ئاگۆستی ١٩٧٨دا، ئەو گومانە زیاتر و زیاتر دەبوو کە ساواک خەریک بوو بە شێوەیەکی چالاکانە گرووپەکانی ئۆپۆزیسیۆن لە دژی یەکتر هان بدات تا لەم رێگایەوە، یەکیەتیی نێو رێزی خۆپیشاندەران لاواز بکات. هەڵوێستێک کە شا لە حەوتووەکانی پێشتریدا بە ئاشکرا دەریبڕیبوو (ئەوە کە ئەگەر رێژیم برووخێ، ئێران دەبێتە «ئێرانستان» و پارچەپارچە دەبێت)، پەرەی بەم گومانانە دابوو. دانیشتووانی سنە وەبیریان دێتەوە کە لە مانگەکانی ئاگۆست و سێپتامبردا تراکتیان بینیوە کە تێیاندا راگەیەندرابوو شارەزایانی شیعە لە قوم رایانگەیاندووە کە سوننییەکان لە کوردستان موسوڵمان نین. ئەم پەیامە بە خێرایی لە کوردستاندا بڵاو بووەوە کە بۆ زۆرێک مانای ئەوە بوو کە ساواک دەستی لە پروگانداکردن بەمەبەستی پێکهێنانی دووبەرەکی لە ئەدەبیاتی لایەنەکاندا هەبوو، تیۆرییەکی پیلانگێری کە گرینگیی خۆی پەیدا کرد. خەڵک باسیان لە «سەرچاوەی بێ ناونیشان» دەکرد کە پێشبینیی هێرشێکی لەناکاوی پۆلیسی نهێنیی شایان لە کوردستاندا دەکرد. دەنگۆکان زیاتر و زیاتر دەبوو بە جۆرێک کە دەیان کەس چوونە لای موفتیزادە و پرسیان لێ کرد داخوا ناوبراویش ئەو دەنگۆیانەی بیستووە و بۆچوونی لەسەر ئەو ئەگەرە چیە. تا رادەیەک لەم کاتانە بوو کە ناوی موفتیزادە وەکوو جۆرە وتەبێژێکی خەڵکی سنە چووە ناو ئەو وتارانەی کە لە لاپەرەکانی ناوەوەی رۆژنامە ئێرانی و بیانییەکان بڵاو کرانەوە. پەیامی موفتیزادە روون بوو: «وشیار بن، یەکگرتوو بن و دژی هەر جۆرە دووبەرەکییەک لە نێو خۆتان (کوردەکان) و موسوڵمانەکانی تر (شیعەکان) رابوەستن».

هەروەها لەو کاتەدا بوو کە گرووپێک کە بە

کەمی دەناسرا و بە خۆیان دەگوت کۆمەڵەی زەحمەتکێشان، ڕاگەیەندراوێکیان بڵاو کردەوە و داوایان لە حەشیمەتی کوردستان کرد کە «بە دەنگ بانگەوازی پیاوی ژیری خواوە بڕۆن»، مەبەستیان موفتیزادە بوو. ئێمە دەزانین کە ئەم گرووپە پێشەکیی کۆمەڵە لە سنە بوو. کۆمەڵە لەو قۆناغەدا شتێکی ناسراو نەبوو، سەرەڕای بانگەشەکانیان کە دەیانگوت دە ساڵ پێشتر دامەزراون. بەپێی وتەی عەبدوڵڵا موهتەدی، گرووپەکە هێشتا بە نهێنی چالاک بوو و بە مەبەستی لەمەترسی نەخستنی بوونیان بە ئاشکرا پلاتفۆرمی گشتیی خۆیان ڕانەگەیاندبوو، لە هەمان کاتدا ئەو ئیدیعایەش کرابوو کە ئەوان لە ماوەی دەیەی پێشتریدا ژمارەیەک لە ئەندامانی خاوەن ڕێزی کۆمەڵگای کوردییان کردبووە ئەندامی خۆیان. ئەم کەسانە لە گرووپی جیاجیای کۆمەڵگای مەدەنیی پێکهاتوو لە چینوتوێژی جیاواز وەکوو گرووپی کرێکارانی زەحمەتکێش پێکهاتبوون. ئەو ڕاگەیەندراوەی کە پشتیوانیی لە ئەحمەد موفتیزادە دەردەبڕی، وا لێکدەدرێتەوە کە یەکەمین ڕاگەیەندراوی لەدایکبوونی گرووپی کۆمەڵەیە.

جۆرە هەستێکی ڕەزامەندی و یەکگرتوویی، ئاوێتە لەگەڵ دڵەڕاوکێ لە سنەدا هەبوو و کاتێک لە مانگی ئۆکتۆبردا، کەشوهەوا خەریک بوو ساردتر دەبوو، ئەو تێگەیشتنە لە سنەدا جێی گرت کە هێزەکانی دەوڵەت زەحمەتە دەست بکەن بە ڕەشبگیری لە نێو چالاکاندا. بۆ زۆرێک لە خەڵک، ئەمە وەکوو سەرکەوتنێک بۆ خەڵکی کوردستان لەقەڵەم درا. خەڵک توندوتۆڵتر بوون. شۆڕشی ئێرانی بە فەرمی لە کوردستان دەستی پێکردبوو.

وتاردان لە مەیدانی ئیقباڵدا

لە شاری مهاباد، یەکێکی دیکە لە شارە گەورەکانی کوردستان، یەکێکی دیکە لە ڕێبەرانی ئایینی ئاگری شۆڕشەکەی دەگەشاندەوە: شێخ عیزەدین حوسێنی. شێخ عیزەدین کە نزیک دە ساڵ پێش شۆڕشەکە وەکوو بەرنوێژی هەینیی شارەکە دیاری کرابوو، ئێستا ئیدی زیاتر وەدەرکەوتبوو و ببووە پشتیوانی پرسی تایبەتی مافەکانی کورد. بە پێچەوانەی ئەو شێخانەی سەرەتای بزووتنەوە ئیسلامی ـ نەتەوەییەکانی کوردستان کە پێشتر ئاماژەمان پێداون، شێخ هەست و داخوازییە نەتەوەییەکانی خۆی لە وتار و سەمبولیزمی ئایینیدا زۆر زەق نەکردەوە. ناوبراو دیسکۆرسێکی دێموکراسی و خودموختاری بۆ کەمایەتییەکانی نێو ئێرانی ڕەچاو کرد.

موفتیزادە و شێخ عیزەدین پەیوەندیی دۆستانەیان هەبوو. «شێخ عیزەدین سەردانی موفتیزادەی دەکرد و موفتیزادەش دەچێتە سەردانی شێخ. لە ١٩٧٦دا، کاتێک موفتیزادە لە مهاباد بوو، لە لای شێخ عیزەدین مایەوە. ناوبراو دواتر هانی عیزەدینی دا تا خۆی لە شا دوور بخاتەوە»، تەرجیحێکی سرووشتی بۆ کەسێک کە خۆی بەوە جیا کردبووە کە وازی لە پۆستی بەرزترین موفتی دانراو لە لایەن شاوە هێنا. بەڵام شێخ عیزەدین لەو کاتەدا، سەرەڕای هەستە نەتەوەییەکانی، ڕۆڵی خۆی وەکوو کەسێکی سیاسی نەدەبینی. پاش ئەوەی شا ئێرانی بەجێ هێشت و شۆڕشەکە سەرکەوتوو بوو، شێخ عیزەدین بوو بە یەکێک لە خۆشەویستترین کەسایەتییەکانی کوردستان. لە هەمان کاتدا، لە ماوەی مانگە سەرەتاییەکانی شۆڕش، شێخ کە هێشتا بە دەست ئەوە دەیناڵاند کە لە لایەن شاوە دیاری کرابوو، خۆشەویستییەکەی کەوتە ژێر سێبەری خۆشەویستیی موفتیزادەوە. لە بەرەبەری ساڵی ١٩٧٩دا، خەڵکێکی کەم لە سنە لە بیریانە کە ناوی شێخیان بیستبێت یان ئاگاداری ئەو خۆپیشاندانە بچووکانە بووبن کە شێخ ساڵی پێشتری لاوانی کوردی ڕێبەری کردبوو. «ئەوە موفتیزادە بوو کە شۆڕشخواز بوو»، ئەمە بیرەوەریی کەسێکە. بەڵام ئایا ئەو ئیمکانە

هەبوو کە ئەوانەی زیاتر لە کەمپی موفتیزادەدا چالاک بوون، لەبەر ئەوەی لە چالاکییەکانیاندا زیاتر لەگەڵ کەسانێکی تایبەت هاتوچۆیان هەبوو، ئاگایان لە مارکسیستەکان یان پێگەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران نەبووبێت؟ لەبەر ئەو شوێنەی تێیدا دەژیان و ئەوەی دەیانویست ببیستن؟ وەڵامەکە تا ڕادەیەک لۆژیکییە. «لە ماوەی شۆڕشەکەدا، هیچ نهێنییەک لەو بارەیەوە نەبوو کە کێ چالاک یان خۆشەویست بوو و کێ نەبوو. هەر کەسێک کە توانیبای پشتیوانیی خەڵک بۆ لای ئامانجەکانی ڕابکێشێت یان داوا لە خەڵک بکات برژێنە سەر شەقامەکان، خۆی نەدەشاردەوە. هەموویان هەوڵیان دەدا. ئێمە باسی ئەو کۆبوونەوانەمان بیست کە کۆمۆنیستەکان جارجارە دەیانگرت. بەڵام هیچکات زیاتر لە ۲۰۰ کەس نەبوون. ئێمە لە کوردستان دەژیاین، ئێمە لە مەیدانەکەدا بووین، ئەمە ڕوون بوو».

لە سەرانسەری ئێراندا، مانگرتنی گشتی لە سێپتامبری ۱۹۷۸دا کە ئیفلیجکەر بوو، بووە تەواوکەری خۆپیشاندانە توندوتیژەکان. لە سەرانسەری کوردستاندا، خۆپیشاندان ئەمجارە هەر حەوتوو لە ئارادا بوو. هەواڵی جۆراوجۆر لە بارەی ئەو گرووپی لاوانەی کە لە ورمێ ڕاپەڕیبوون و دواتر ئەو خۆپیشاندان و دەستبەسەرکرانەی لە پاوە ڕوویان دا، گەیشتە گوێ. لە مهاباد، پێشمەرگەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە پێی ڕاپۆرتەکان لە دەورووبەری شارەکەدا هێرشیان کردە سەر هێزە حکوومەتییەکان. لە تاران و ژمارەیەکی زۆر لە شارەکان لە سەرانسەری ئێراندا، سوپای شا لە بەرامبەر سەرهەڵدانی خەڵکدا حەپەسابوو، شتێک کە هەیەجان و هاوکات نیگەرانیی لە کوردستان لێ کەوتەوە.

لەو کاتانەدا، لە سنەدا و لە سەرانسەری شوێنە بەرچاوەکانی کوردستاندا، خۆشەویستیی موفتیزادە زیاتر بوو. یەکێک وەبیری دێت و دەڵێت: «کەس لەو کاتەدا خۆشەویستییەکەی ئەوەندەی ناوبراو نەبوو. ئەو تەنیا کەسێک بوو». لە ئۆکتۆبری ۱۹۷۹دا، موفتیزادە بە مەبەستی کەڵک وەرگرتن لەم خۆشەویستییەی، لە مەیدانی سەرەکیی شاری سنە، مەیدانی ئێقباڵدا، خۆپیشاندانێکی ڕێک خست. بڕیار بوو ئەو شوێنە ببێتە مەیدانێک بۆ خەڵک کە دەنگی بەرهەڵستکارییان دژی ڕێژیمەکە هەڵبڕن و ڕێبەرانی جیاجیا تێیدا لە بارەی یەکگرتوویی کوردەکانەوە بدوێن، بەڵام کاتێک دەنگۆی لە باقیی کوردستان بڵاو بووەوە کە ڕووداوێکی وا خەریکە بەرنامەڕێژیی بۆ دەکرێت، ناوی «خۆپیشاندانی ئەحمەد موفتیزادە»ی لەسەر دانرا. تاکەکان لە سەرانسەری کوردستان بەرنامەیان دانا بچنە سنە و لە خۆپیشاندانەکەدا بەشداری بکەن. شێخ جەلال، برای شێخ عیزەدین لە بانەش تێدا بەشدار بوو. بەپێی هەڵسەنگاندنی بناژۆخوازەکان، لە نێوان دە تا پانزدە هەزار کەس تێیدا بەشدار بوون. ئەمە تا ئەو کاتە گەورەترین کۆبوونەوەی کوردستانی پێش شۆڕش بوو. پاش ئەوەی چەندین کەس بەرهەڵستکاریی خۆیان بەرامبەر شا و پێویستیی یەکگرتوویی لە کوردستان دەربڕی، موفتیزادە چووە سەر سەکۆ.

موفتیزادە بەپێی ڕاپۆرتەکان تەنانەت لەوانی دیکە توندتر و بۆ ماوەیەک زیاتر دوا. ئەو باسی پێویستی دانانیپاسایەکی بنەڕەتی و سڕینەوەی دەسەڵاتی سەرەڕۆ کرد. هەروەها هاوکات کە باسی پێویستی بۆیەکگرتوویی و دژبەری بەرامبەر توندوئاژۆیی لە کوردستان کرد، بۆچوونی خۆیبە پشتیوانی لە دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی دەربڕی.

لە کاتێکدا گرووپی ئۆپۆزیسیۆنی جیاجیا کە خاوەن ڕوانگەی جۆراوجۆر بوون، بە هۆی خۆپیشاندانی سەرانسەریی ئێرانەوە نێویان دەهاتە نێو هەواڵەکانەوە، موفتیزادە بە ئەگەری زۆرەوە بە هۆی جۆراوجۆریی ئەو هەواڵانەی لە

ناوەندە ئایینییەکانی ئێرانەوە دەهاتنە دەرەوە، بەهێزتر بوو. لەم کاتـــەدا، ئایەتوڵڵا خومەینی ئیدی لە دەرووبەری پاریس (نۆفێل لۆ شـــاتۆ) نیشـــتەجێ ببوو و خەریک بـــوو هەواڵەکانی بە خەســـتی لە لایەن ڕاگەیەنە بیانییەکانەوە ڕوومـــاڵ دەکـــرا. بانگـــەوازی خومەینـــی بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی شـــا بـــە خێرایی دەبووە خاڵـــی وەرچەرخانی شۆڕشـــەکە و موفتیزادە هـــان درا کـــە دامەزرانی دێموکراســـییەکی ئیســـلامیی بەرینتر، لەسەر بنەمای سیستمی شـــۆڕایی یەکدەنگی، دەکرا ببێتە ڕاستییەک. ئەوەنـــدەی کە ئێمە دەزانیـــن، موفتیزادە لەم خاڵـــە مەزەنییـــەدا پەیوەندیی ڕاســـتەوخۆی لەگەڵ هیچـــکام لە شۆڕشـــخوازەکاندا نەبوو. تەنیا پەیوەندیی ناوبـــراو لەگەڵیان لە ڕێگەی مزگەوتـــی ســـەرەکیی شـــیعەکان لە ســـنە، حوســـێنییەی مەســـجێدی، و بەڕێوەبـــەری حوســـێنییەکە، شێخ عەلی سەفدەرییەوە، بوو. سەرەڕای ئەمەش، ئەم پەیوەندییە بە ڕادەیەکی بەرچـــاو کاریگەریی لەســـەر بۆچوونی ناوبراو لەسەر دەوڵەتی ئیسلامی نەبوو. لەم قۆناغەدا، موفتیزادە لـــە وتاربێژییەکانیـــدا لە «کۆماری ئیســـلامی» کەڵکی وەرنەدەگرت و زیاتر باسی چەمکە گشتییەکانی دەکرد.

یەکەم جار، ویستە سیاسییەکانی موفتیزادە بە ئاســـتێکی بەرزدا بۆ شـــارێک دەگوتران تا لێیان تێبگا. بە پێچەوانەی شەپۆلی هاودەردی دەربڕین لەگەڵ ئیسلامگەرایی «دێموکراتیک»، کە پشـــتیوانیکردن بوو لـــە گۆڕینی ڕژێم لە ئێراندا، بەشـــێک لە دانیشتووانی کوردی سنە لەگـــەڵ هەڵوێســـتەکانی موفتیـــزادە ڕاحەت نەبـــوون. کاتێک قســـە و دەقـــی وتەکانی لە مەیدانـــی ئێقباڵدا لە ناوچەکـــەدا بڵاو بووەوە، ئەو تێگەیشـــتنە کە پێی وابوو کە موفتیزادە، سەرەڕای ئەوەی پیاوێکی ئایینیە، لە بنەڕەتدا ناسیۆنالیســـتێکی کـــوردە، گـــۆڕا. بەتایبەتی، دامەزرێنەرە لاوە مارکسیستەکانی کۆمەڵە (کە هێشـــتا وەکوو زەحمەتکێشان دەناسران) دژی بۆچوونی ئایینـــی لە کۆمەڵگادا بوون، با ئیدی دەوڵەت ڕاوەســـتێ. چاوەدێرێک دەنووســـێت: «ئەوان ڕاســـتیان دەکرد. ئـــەم ئایدیۆلۆژییانە دوو بـــەرەی دژ بەیەک بوون. ئەو (موفتیزادە) لەگـــەڵ جۆرێک حکوومەتی ئیســـلامی هاوڕا بوو.» لە هەمان کاتدا، هەر وەک چۆن لە باری مێژووییەوە بینیومانـــە، کۆمەڵگای کوردی بە گرێدانی مافە ســـەرەکییەکان بە مەنشـــووری ئیســـلامەوە ڕاهاتبوو. وتاربێژییەکەی مەیدانی ئێقباڵ لە لایـــەن زۆربەی خەڵکەوە بە لێدوان لـــەدژی شـــا لێکدرایـــەوە و بـــە جۆرێک کە ڕووداوەکانـــی دواتـــر نیشـــانیان دا، زەبری لە خۆشەویســـت بوونی موفتیزادە نەدا. جیاوازیی نێوان دەیەکانی پێشـــوو و ســـاڵی ١٩٧٩ کە تێیدا ناســـیۆنالیزمی کوردی بە شـــێوەیەکی بەرچـــاو بـــاڵای کردبوو، ئـــەوە بـــوو کە نها بەشـــگەلێکی قاڵبووی کۆمەڵـــگا هەبوون کە دژی سەمبۆلیزمی ئیسلامی بوون. لەم قۆناغە هەستیارەدا، لە کۆتایی ١٩٧٩دا، ئەم کەس و گرووپانە دەســـتیان کرد بە سووک نیشاندانی پاوان کردنی ڕێبەری لـــە لایەن موفتیزادەوە. هـــەر لـــە ســـەرەتاوە، کۆمەڵـــە، یەکێک لەو گرووپانـــە بـــوو. پاش ئـــەوەی لـــە نوامبری ١٩٧٨دا دەوڵەتی ســـەربازی لەسەر کار دانرا، مانگـــی پیرۆزی موحەرەم کە پڕاوپڕە لە مانای گیانبازی و سەرکوت لە مێژووی ڕووداوەکانی شیعەدا، گەیشـــت. لە دیســـامبردا، میلیۆنان خۆپیشـــاندەری ئێرانی لەســـەر شـــەقامەکان بوون. زۆربەی ســـەرنجی ســـوپای شا لەسەر تاران و شارە گەورەکانی دەرەوەی کوردستان بوو. گرووپەکانی ئۆپۆزیســـۆن لـــە تەواوەتیی خۆیاندا هێزیان گـــرت، لەوانە ئەو گرووپانە لە کوردستان بوون. کاتێک لە لایەکەوە موفتیزادە دەســـتی کرد بە بانگەشـــە بۆ دیسکۆرسێکی جەمـــاوەری کـــە دەوڵەتێکـــی دروســـت لە بـــڕوای ئەودا چۆناوچۆنە، لـــە لایەکی دیکەوە لایەنگرانیان دەســـتیان کرد بە بڵاوکردنەوەی کورتەباســـەکانی موفتیزادە لەســـەر قسەکانی

لەسەر دەوڵەتی ئیسلامی، حیزبەکانی دیکە لە کوردستان دەستیان کرد بە قۆستنەوەی شەپۆلێکی بەرتەسکتری نارەزایەتی بەرامبەر ئیدەی دەوڵەتی ئیسلامی و بەهێزکردنی ئەو ئیدەیە. درووشمی دژەئیسلامی لەسەر دیواری ماڵەکان لە سنە لە پڕا دەرکەوتن، لەوانە لەسەر دیواری ماڵی بنەماڵەی موفتیزادە. لەسەر دیوای ماڵی براکەی موفتیزادە کە جێگەی ڕێزی خەڵک بوو، نووسرابوو «هیچ خوایەک بوونی نیە، بەڵام خوا... ماوەی بەسەرچووە». دیسانیش، وا دەردەکەوت کە ئەوە موفتیزادەیە کە شانسی زیاتری هەیە.

لە کۆتاییەکانی ئەو مانگەدا، کاتێک دوو مامۆستای ئایینی و چەند کەس لە قوتابییەکانیان لە سنە لە لایەن ساواکەوە دەستبەسەر کران، موفتیزادە داوای مانگرتنی لە بەردەم مزگەوتی جامیعەی سنەدا کرد. لە پێشوازی لە بانگەوازەکەیدا، سەرەڕای کەشوهەوای زۆر ساردی مانگی نوامبر، هەزاران شارۆمەندی سنە ڕێگەی مزگەوتەکەیان گرتە بەر. ئەوان بەڵێنیان دا هەتا ئازادیی ئەو کەسانە لە مزگەوتەکەدا بمێننەوە. لە پاش چەندرۆژدا، زیندانییەکان ئازاد کران و موفتیزادە سەرکەوتنی ڕاگەیاند. بە بڕوابەخۆبوونەوە وتی: «دەوڵەت ناڵێ چۆن بوو بڕیاری ئازادکردنیانی دا، بەڵام وا دیارە ناچار بەو کارە بووە. مانگرتووەکان کە لە سەرکەوتنەکەیان سەرمەست ببوون، بڕیاریان دا درێژە بە مانگرتنەکەیان بدەن. ڕۆژنامەنووسێکی ئەمریکایی بەم جۆرە ڕووداوەکان کورت دەکاتەوە:

«وا دیارە بەرپرسانی ناوچەکە لەبەر ترسان لە دنەدانی عەشیرەتە کوردییەکان کە حەشیمەتیان سێ میلیۆن و نیو بوو و هەروەها ترسان لە ئەگەری زیندووکردنەوەی نەریتی شەڕڤانانەیان، بڕیارن داوە ملکەچی داخوازییەکان بن... لە کاتێکدا موفتیزادە جەختی کردەوە کە کوردەکانی ناوچەکە نایانهەوێ بشێوییەکان بقۆزنەوە و دەوڵەتی جیای خۆیان لە ئێران دابمەزرێنن... بەرهەڵستکارانی شا لە سنە بە گشتی وا دیار بوو خۆیان لە توندوتیژیی جەماوەری کە هەر لە سەرەتای ساڵدا دەیان شار و شارۆچکەی ئێرانی گرتبووەوە، نادەن... موفتیزادەی ٤٢ ساڵە کە ئیدیعای وتەبێژیی کوردە سوننییەکانی دەکرد کە پێکهێنەری دوو لەسەر سێی حەشیمەتی کوردی ئێران بوون، وتی کە پشتیوانی لە «بەرخۆدانی پاسیڤ» و مانگرتنی ئاشتیخوازانە بە دژی دەوڵەت دەکات».

موفتیزادە لە لێدوانەکانی بۆ لایەنگرانی خۆی و ڕاگەیەنەکان زۆر ڕوون بوو، «رق»ی خۆی لە دەوڵەتی سەربازیی دانراو لە لایەن شاوە دەربڕی و خوازیاری گۆڕانکاریی قووڵی دێموکراتیک بوو. ڕۆژنامەنووسە ئەمریکاییەکە دەبینێت کە «لە ئێستادا، ژمارەیەک لە پەیڕەوانی لاوتر و کەمتر بناژۆخواز دەیانهەوێ لەگەڵ ئەم جۆرە نارەزایەتی دەربڕینە بن تا خۆیان لە توندوتیژی لابدەن». چاودێرێکی ڕووداوەکان دەڵێ: «گەر ئەم ڕێگەیە سەرکەوتوو نەبێت، دەست دەدەینە چەک». لە ڕاستیدا، بە پێچەوانەی ڕەوتی یارییەکە و دەکرێ بگوترێ بە شێوەیەک کە سەرسوڕمانی زۆرینەی لێ کەوتەوە، هەندێ لاو جار جار لە کاتی مانگرتنەکەدا خۆیان دەکرد بە مزگەوتەکەدا و گاڵتەیان بە مانگرتووان دەکرد و درووشمی دژەئاینییان دەگوتەوە. پێڕەوانی موفتیزادە دەستبەجێ ئەم لاتولووتانەیان بە «کۆمۆنیستەکان» ناو برد.

هەر لەو کاتانەدا، خۆشەویستیی شێخ عیزەدین لە بەشی باکووری کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا زیادی دەکرد. ئەوە لەو قۆناغی

پێش شۆڕشــە بوو کە خۆی ئامادە کرد ببێتە ڕێبەرێک کە ببێتە چەتری حیزبە ناسیۆنالیستە جیاجیاکانی کوردستان. هەروەها ئەو هەمیشە کەســی دەســتی ڕاســتی خۆی لەگەڵ بوو، ســەلاح موهتــەدی. موفتیــزادە و ژنبراکەی (سەلاح موهتەدی) کە ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر وەکوو ڕێبەرێک لە نێو چەپەکانی مهابادا دەناســرا، پەیوەندییەکانیان لــەم دواییانەدا بە هۆکاری ڕوون تێکچووبوو. موفتیزادە چەپەکانی کە ئەو کوردانــە بوون کە هەموویان وەکوو بەشــێک لە چینی باڵادەســتی تاران، خوێندەوار بوون، تۆمەتبار بە لاوازکردنی یەکیەتی لە نێو خەڵکی سنەدا دەکرد. بە بۆچوونی موفتیزادە، ئیدەکانی ئەو چەپانە لە بنەڕەتدا نەگونجاو بوو بۆ خەڵکی کوردســتان. کۆمەڵەش بەش بە حاڵی خۆی، کە پشتیوانیی ســەلاح موهتەدی لەگەڵ بوو، ئێســتا ئیدی بە شێوەیەکی چالاکانە بە دوای وەپەراوێزخســتنی موفتیزادە بوو و ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر دەبووە دژی ئەندامانی مەکتەب قورئان.

لــە پەیوەندیگرتــن لەگــەڵ حیزبــی دێموکراتی کوردســتانی ئێران و ڕێبەرەکەی، عەبدولڕەحمان قاســملوو کە بە زوویی دەبێتە ڕێبەرێکــی زۆرناوبەدەرەوە، شــێخ عیزەدین بەردەوام دەبێت لە جیاکردنەوەی ڕوونی خۆی لە ئیدەی دەوڵەتی ئیسلامی لە کوردستان کە تێیــدا مافی کوردەکان بەفەرمی نەناســرابێت و هەروەهــا بەردەوام دەبێت لــە ڕەخنەکانی لەو ئیدەیە. بەپێی وتەی نووســەرێک لەســەر کوردستان لە کاتی شۆڕشەکە، «هەرچی زیاتر خــۆی لە خەمــی ئایینی دوور دەخســتەوە، ئەوەندە زیاتر ئاســتی خۆشەویســت بوون و ڕێزگرتن لێی زیادی دەکرد».

سەفەری شا

لە ١٦ی ژانویەی ١٩٧٩دا، موحەمەدڕەزاشای پەهلەوی، لە نێوەڕاستی خۆپیشاندانە بەربڵاو و توندە جەماوەرییەکان ئێرانی بەجێهێشت. شا، شــاپوور بەختیاری وەکوو سەرۆکوەزیر لەسەر کار دانا، شــاپوور پێرەوی موحەمەد موسەدیق (ســەرۆک وەزیرانی خۆشەویستی ئێران کە لە ١٩٥٣دا کودەتای لێ کرا) و بەرهەڵستکارێکی لەمێژینــەی شــا بــوو. لــە کاتێکدا شــا بە فەرمــی وازی لە تاجی پاشــایەتی نەهێنابوو، ســەردەمەکەی لەڕووی کاریگەرییەوە کۆتایی پێهات. ئەو ئیدی بۆ ئێران ناگەڕێتەوە.

لەیەکی فێوریــەدا، ئایەتوڵڵا خومەینی لە نێو ئاپــۆڕای لایەنگرانی کە بەپێی ڕاپۆرتەکان ژمارەیان چەند میلیۆن بــوو، گەڕایەوە ئێران. خومەینی لە لایەن بەختیارەوە پێشــوازیی لێ کرا کە دەیویســت بیکاتە سەرۆکی کارتۆنیی شۆڕشەکە بەڵام دەســەڵاتی ڕادەست نەکات. بــەڵام خومەینی هــەر زوو پــاش گەڕانەوە بــۆ وڵات ڕایگەیانــد کە ئــەو دەوڵەت دیاری دەکات و ئەوەش کــە، دەوڵەتی بەختیار هەر وەک دەوڵەتەکەی شــا ناڕەوایە. شەڕی گەورە و قورس لــە نێوان لایەنگرانــی خومەینی لە لایەکەوە و سوپای هێشتا وەفادار و لایەنگرانی بەختیار لە لایەکی دیکەوە هاتە ئاراوە. ڕاپەڕین لە نێو ئاســتە جیاجیاکانی سوپادا سەریهەڵدا، بە جۆرێــک کە هەموو یەکە ســەربازییەکان پشــتیوانیی خۆیان لــە ئایەتوڵــڵا ڕاگەیاند. بە زوویی، ســوپا، لە ڕێگەی شــۆڕای بەرزی ســەربازییەوە، بە فەرمی بــێ لایەنیی خۆی ڕاگەیانــد و بەمەش دواییــن بزمار لە تابووتی حکوومەتــی پاشــایەتی درا. دە ڕۆژ دوای گەڕانەوەی خومەینی، سەرۆکوەزیران بەختیار لە ژێر هەڕەشــەی دەستبەســەرکراندا ناچار دەکرێت لە وڵات هەڵبێت. لە ١١ی فێوریەی ١٩٧٩دا، شۆڕشــەکە بە فەرمی ڕێژیمی شای ڕووخاندبوو.

موفتیــزادە، وێــڕای گرووپەکانــی دیکە لــە ئێران و ناوچەی کوردســتان، بە پارێزەوە پێشــوازیی لە دەرچوونی شــا کــرد. ناوبراو حەوتوویــەک پاش گەڕانــەوەی خومەینی بە کورتی سەردانی تارانی کرد و چاوی بە ئیمام لە نێــو ژمارەیەکی زۆر ئاخونــددا کەوت. لە

کاتێکدا هیچ حیزبێکی گەورە ـ لەوانە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و کۆمەڵە ـ لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا بە ئاشکرا پلاتفۆرمی ڕێژیمی نوێی شۆڕشیان ڕەت نەکردەوە، ژمارەیەک گومانیان لە ڕاگەیەندراوەکانی خومەینی زیاتر بوو. حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە باوەڕی بە دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان بوو و هەروەها کۆمەڵە کە گرووپێکی مارکسیستی زیاتر ڕادیکاڵ بوو و تا ڕادەیەک پلاتفۆرمێکی ناسیۆنالیستیی هەبوو، زۆر حەزیان لە ئیدەی دەوڵەتی ئیسلامی نەبوو. ئەوان هاوکات لەگەڵ ئەو ڕووداوانە، خەریکی کۆکردنەوەی لایەنگری زیاتر لە ناوچەکانی خۆیان بوون (حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە باکووری کوردستان و کۆمەڵەش لە باشووری) بە جۆرێک کە بە زیانی موفتیزادە بوو. بە پێچەوانەی حیزبەکانی دیکەی ناوچەکە، موفتیزادە لە بارەی کارکردن لەگەڵ ڕێژیمە نوێیەکە زیاتر لە حیزبەکانی تر لە کوردستاندا خۆشبین بوو. «دەیگوت، ئێستا کاتی شەڕ لەگەڵ ڕێژیم نیە. ئەمە ڕێژیمێکی خەڵکییە، خۆشەویستە. با یارمەتیدەریان بین». ئەم قسانە بەتایبەتی توورەییی مارکسیستەکانی لێ کەوتەوە کە چالاکانەتر دەستیان کرد بە دژایەتی لەگەڵ نفووزی. یەکێک لە دانیشتوانی سنە لەبیریەتی کە بە زوویی پاش دەرچوونی شا، لە ئاستی شاردا تراکت بڵاو کراوەتەوە و وتراوە موفتیزادە لە لایەن مەلاکانی تارانەوە کڕدراوە، تۆمەتێک کە ئەو بە بێ بنەمای لەقەڵەم دەدا.

تا ڕادەیەک بە شێوەیەکی بەرچاو و گونجاو لەگەڵ تێزی دۆکتۆرای ئەم دەقە، کوردستانی ئێران تەنیا ناوچەیەکی سەرەکی لە ئێران بوو کە تێیدا پشتیوانییەکی جەماوەری ئەوتۆ لە ئایەتوڵڵاکە نەبینرا. کەواتە لە کاتێکدا موفتیزادە تا ئەم قۆناغە لە سنە خۆشەویست بوو، بەڵام وەکوو کەسێک کە هەر لە سەرەتاوە پشتیوانی دەوڵەتی ئیسلامیی شۆڕش بوو، دەکرێ بڵێین خۆی کەوتە بەرەیەکەوە کە دژی ڕەوتی باو لە ناوچەی بەرینتری کوردستاندا بوو. موفتیزادە کە بە هۆی چالاکییەکانی «کۆمۆنیست»ەلاوەکانەوە دڵسارد ببوو، لە باسەکانیدا دەستی کرد بە کوتانی بیروبۆچوونەکانیان. «ئەو بووە کەسێکی ڕقئەستوور لە بەرامبەر ئەوانەی پشتیوانییان لە مافەکانی کوردەکان بەبێ ڕەچاوکردنی ئیسلام دەکرد. هەستی هاودەردی لەگەڵ کۆمۆنیستەکان (وەک کۆمەڵە کە بۆ زۆر کەس ناسرابوو) نەبوو، بەڵام ئاستی خۆشەویستیی ئەو گرووپانە گۆڕدرا». موفتیزادە لە لای ئەوانەی لەو پشێوییەدا ببوونە بەرپرسی باڵای کوردستان و ئێرانی پاش شۆڕش خاڵێکی بەرچاوی هەیە: ئەو لەگەڵ ژمارەیەک لە شۆڕشخوازە سەرکەوتووەکاندا لە زینداندا ببوو و پەیوەندیی دۆستانەی لەگەڵیان هەبوو. ناوبراو هەوڵی دا دەستبەجێ لەمە سوود ببینێت. ئەو بە باوەڕی بەو بەڕواڵەت ئیمانە چاکەی، پێی وابوو دەتوانێ هانی ئێران بدا کە سیستمێکی ئیسلامیی گونجاو لەگەڵ تێگەیشتنی لە سیستمی شۆرایی کە لە قورئاندا باسی کراوە، دابمەزرێنێت. لە ڕوانگەی ئەوەوە، ئەمە لە کۆتاییدا دەبووە هۆی هاتنەئارای ناناوەندگەرایی و خودموختاری بۆ ناوچەی کوردی و سوونییەکانی ئێران. ناوبراو دەستی کرد بە دیدارکردن لەگەڵ سیما بەرچاوە سەرکەوتووەکانی شۆڕش لە پێتەخت و بەرنامەی دیداریشی لەگەڵ ڕێبەرانی دیکەی کورد بە هیوای شکڵگرتنی بەرەیەکی یەکگرتوو لە کوردستان دانا. بەڵام لە بەهاری ١٩٧٩دا، هەندێ لە حیزبە کوردییەکان بۆچوونیان جیاواز بوو و بە هەستێکی ئۆپۆزیسیۆنیستانەوە چوونە پێش.

ڕاپەڕین لە کوردستان

لەو کاتەدا کە موفتیزادە خەریکی خۆئامادەکردن بوو بۆ چوون بۆ تاران تا لەگەڵ ژمارەیەک سیمای شۆڕشە ئیسلامییەکە دیدار بکات،

هەواڵێک لە مهابادەوە گەیشت کە هەموو کەسێکی لە ئێران و لە کوردستاندا تووشی شڵەژان کرد. لە کۆتاییەکانی مانگی فێوریەی ١٩٧٩دا، پارتیزانە کوردەکان هێرشیان کردە سەر پادگانی سەربازی لە شاری مهاباد و گەمارۆیان دا. لە ڕەوتی ئەم هێرشەدا، ئەوان هەروەها فەرماندە گشتییەکەی پادگانەکەیان بریندار کرد کە ژنبرای سیمایەکی بەرچاوی شۆڕشە و وەزیری کاری دەوڵەتی خومەینی، داریووش فرووهەر، بوو. لە ماوەی چەندرۆژدا، بۆ یەکەم جار زۆربەی هەواڵەکان لەسەر شۆڕشەکەی ئێران، سەرنجیان لەسەر ڕووداوەکانی کوردستان بوو. بە هۆی ئەوەی عەبدولڕەحمان قاسملوو و شێخ عیزەدین ڕۆڵی وتەبێژەکانی ڕووداوەکانی مهابادیان دەگێڕا، حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران گەڕایەوە نێو چەقی ڕووداوەکان. حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە شێوەیەکی ئاشتیخوازانە پادگانەکەی لە دەست ئەو کەسانەی تالانیان کردبوو، دەرهێنا و دەستی کرد بە وتووێژکردن لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی. لە کاتێکدا عیزەدین و قاسملوو پشتیوانیی خۆیان بە ئاشکرا لە شۆڕشەکە و شەخسی خومەینی دەربڕی، کردەوەکانیان پێچەوانەی ئەمەی نیشان دەدا. لە سەرانسەری ئێراندا، کوردستان بە شوێنێک بینرا کە یەکەم ناوچەیە کە خۆی لە ئاراستەی گشتیی شۆڕشەکە جیا کردووەتەوە.

موفتیزادە ئەو بۆچوونەی هەبوو کە هێرشکردنە سەر دەوڵەتی ناوەندی لەم کاتەدا دەستی کوردەکان لە شکڵبەخشین بەیاسای بنەڕەتیی نوێدا لاواز دەکات، یاسایەکی بنەڕەتی کە لە پاش ڕیفراندۆمی ٣٠ی مارس لەسەر کۆماری ئیسلامی، بەرنامەڕێژییان بۆ دەکرد. بۆچوونی ئەمە بوو کە باشترین شانسی بەرەوپێش بردنی مافەکانی کورد لە هەر ڕێژیمێکی نوێدا لە ڕێگەی دیالۆگەوە بوو، تەنانەت ئەگەر هیچ شتێک گارانتیش نەکرێت. هەموو گرووپە سەرەکییەکانی دیکەی کوردستان بەنیسبەت ئەم بۆچوونە ڕەشبین بوون.

لە ٥ی مارسی ١٩٧٩دا، لە جەرگەی ناسەقامگیری لە مهاباددا، موفتیزادە بەهەرحاڵ سەفەری تارانی کرد تا چاوی بە سیما ناسراوەکانی شۆڕش بکەوێت. ئەوان لە ١٢هەمین ساڵوەگەڕی کۆچی دوایی موحەممەد موسەدیق، سەرۆکوەزیرانی ئێران لە ١٩٥٠کاندا کە کودەتای لێکرا و لە ئاستی جیهانیدا خۆشەویست بوو، کۆببوونەوە. ئایەتوڵڵا مەحموود تاڵەقانی ئەورۆژە لەسەر قەبری موسەدیق لێدوانێکی پڕهەستی دا، ڕێزی لە کۆچکردوو گرت و ڕایگەیاند کە میراتی موسەدق بۆ هەمیشە لەیادەکاندا دەمێنێتەوە. موفتیزادە کاتێک لە تاران بوو، لە ڕێگەی کەسانی دیکەوە چاوی بە تاڵەقانی کەوت و پێی ڕاگەیاند کە ئەو خۆشبینە و پێی وایە ڕێککەوتنێک دەکرێ لە نێوان خەڵکی کورد و دەوڵەتی ناوەندیدا لەسەر سیستمێک بکرێت کە هەموو حیزبەکان پێی ڕازی بن. ئەو پێشنیارە پەیوەست بوو بە باسێکی فەرمی بۆ دامەزرانی سیستمێک کە بە هۆیەوە کوردستان ببێتە ناوچەیەکی خودموختار، بەڵام بە تەواوی گونجاو لەگەڵ هێڵی دەوڵەتی ناوەندی و لەسەر بنەمای بڕیارە قورئانییەکان کە باسی هاودەنگی لەسەر دەسەڵات دەکەن، بێت. کاتێک موفتیزادە گەڕایەوە سنە، زۆر دڵنیا نەبوو لەوەی کە کۆبوونەوەکەی چۆن وەرگیراوە و بە کەسانێکی وت کە بە پارێزەوە خۆشبینە.

لە ڕاستیدا، گریمانەی موفتیزادە کە ڕێژیمی ئیسلامی لەگەڵی وتووێژ دەکات، نزیک بە حەوتوویەک دواتر دەرکەوت: ئایەتوڵڵا خومەینی ڕاگەیەندراوێکی دەکرد و ڕایگەیاند کە دەوڵەتی شۆڕش لەگەڵ موفتیزادە وەکوو نوێنەری ڕەوای خەڵکی کورد وتووێژ دەکات. سەرەڕای ئەمە، موفتیزادە بۆ خۆی گومانی لەوە هەبوو کە دەوڵەتەکە لە کردەوەدا مەلای

شیعەی مزگەوتی حوسەینییە لە سنە، عەلی سەفدەری، لەو بە باشتر دەزانێ. دیارە سەرەڕای ئەمەش، موفتیزادە هەر بەردەوام بوو لە هەوڵەکانی بۆ پێکهێنانی ڕێککەوتنێکی سیاسی لەگەڵ ڕێژیمەکە.

نزیک دەڕۆژ دواتر (١٦ی مارس)، موفتیزادە کە کەوتبووە ژێر کاریگەریی ئەو بەرەوپێشچوونەی هێنابوویە ئاراوە، چووە شاری سەقز تا لەگەڵ مامۆستایەکی ئایینی ناسراو کە پێشنوێژی هەینیی شارەکە بوو (مەلا عەبدوڵڵا موحەممەدی) دیدار بکات. کاتێک ناوبراو لە سەقز بوو، هەواڵی چاوەڕواننەکراوی بشێوی لە سنە بڵاو بووەوە. کەسێک کە لەو کاتەدا هاوسەفەری موفتیزادە بوو، لەم بارەوە دەڵێ: «لە سەرەتادا هەواڵەکە ڕوون نەبوو. دەمانزانی کە هێرش کراوەتە سەر پادگان لەوێ، بەڵام نەمانزانی ئەو هێرشە چەندە بەربڵاو و چەندە سەرکەوتوو بووە». سنە لە حەوتووەکانی پێش سەفەرەکەی موفتیزادە هێور بوو و موفتیزادە هێشتا لەو بڕوایەدا بوو کە لەو قۆناغەدا پشتیوانیی شارەکەی لەگەڵە. «ئێمە پێمان وابوو ئەوە لایەنگرانی شا یان سەربزێویی نێو سوپا دژی شۆڕشخوازە ئیسلامییەکانە».

لەڕاستیدا ئەوەیەکەمین هێرشی بەرچاوی کۆمەڵە بوو: هێرش بۆ سەر پادگانی سەربازی لە سنە بە بەرنامەیەکی تۆکمەی لەگەڕخستنی سوپا و دەستگرتن بەسەر شارەکەدا. لەم هێرشەدا کە هاوکات بوو لەگەڵ سەفەرەکەی موفتیزادە و لە ڕاستای مل نەدان بە ڕێبەریی ناوبراودا بوو، ئەندامانی کۆمەڵە سەرەتا وێستگەی ڕادیۆ و تەلەفزیۆنی شارەکەیان داگیر کرد. ئەوان پەیامێکیان بۆ شارۆمەندانی شارەکە بڵاو کردەوە: پادگانی سوپا دەبێت دەستی بەسەردا بگیرێت و «هەر کەس چەکی هەیە بەرەو پادگان ڕێبکەوێت!» ڕاپەڕیوەکان کە بە لانی زۆرەوە گرووپێکی چەند سەدکەسی بوون، لە کاتی نزیکبوونەوەیان لە پاسگای سەربازیی دەروازەی پادگانەکە، هیوادار بوون کە خەڵک پێیان پەیوەست دەبێت. یەکێک لەم ڕاپەڕیوانە کەس نەبوو جگە لە عەبدوڵڵا موهتەدی.

موهتەدی ئیدیعا دەکات کە ئەو ڕێپێوانە بەرەو پادگان بەمەبەستی لاوازکردنی نفووزی موفتیزادە نەبووە، بەڵکوو ئاکامی ئەوە بوو کە خەڵکی سنە لە چەکە قورسەکانی سوپا لە ماوەی حەوتووەکانی پێشوویدا نارازی بوون. ناوبراو ئیدیعا دەکات کە شەڕێکی نێوخۆیی لە نێوان ئەوانەی لایەنگری موفتیزادە بوون و ئەوانەی لەگەڵ مەلای شیعەی سنە بوون، بوو بە هۆی ناسەقامگیری و هاتنەئارای ویستی لەکارخستنی سوپای دەوڵەتی ناوەندی لە سنە (کە لەگەڵ مەلای شیعە، سەفدەری بوو) لە لایەن زۆر کەسەوە. بەبێ ڕەچاوکردنی ئەوەی چی کۆمەڵەی لەو کاتەدا دنە دا، ئەوان بە پێچەوانەی ویستی موفتیزادە بەرەو پادگانەکە وەڕێکەوتن.

کاتێک ئەوان گەیشتنە پادگانەکە، لە بەرامبەر سوپاکەدا دەستەوەستان بوون، سوپایەک کە بە دەوڵەتی ناوەندی وەفادار بوو. ئامادەبوونی سەربازی لە سنە، کە پێتەختی بەڕێوەبەریی کوردستان بوو، بەرچاوتر و بەهێزتر بوو لەوەی مهاباد. هەروەها، سنە خاوەنی ئەو نەریتی ڕاپەڕینە نەبوو کە مهاباد خاوەنی بوو، ناوچەکانی دەوروبەری بۆ شەڕی پارتیزانی کەمتر گونجاو بوون و ئەوەندەی شارەکە پاش سالانێک ئاڵوگۆڕی کولتووریی لەگەڵ پێتەخت لە خەتی ڕووداوەکانی تاراندا بوو، ئەوەندە شوێنی مانەوەی پێشمەرگە نەبوو. ئەگەرچی ئەم فاکتەرانە بوونە هۆی ئەوەی بیروبۆچوونی مارکسیستی لە سنە زیاتر هەستپێکراو بێت تا لە مهاباد کە ئەمەش ڕوونی دەکاتەوە بۆچی خۆشەویستیی کۆمەڵە لەوێ زیاتر ببوو، هێرشەکەی سەر پادگانەکە کرچوکاڵ بوو. پاش بڵاوبوونەوەی چەند هەواڵی پێکدژ لەسەر ڕوودانی شەڕ لە پادگانەکە و دەستبەسەرداگرتنی ڕێژەیی بەسەر

پادگانەکــە، لە ئێوارەی ڕۆژی ١٦ی مارســـدا دەستبەســـەرداگرتنەکە بە شکســـت کۆتایی پێهــات. نزیک بە ١٥٠ ڕاپەڕیو دەستبەســـەر کران و لە بەند ڕاگیران. ژنبرای موفتیزادە کە برای چووکەی هاوسەری کۆچکردووی بوو، لە دەستبەسەرکراوانی هەمان ئەو ڕێژیمە بوو کە ئەو ئیعتباری خۆی لە پێناودا دانابوو.

دەستبەســـەرکردنی ســـەدان لاو لـــە پادگانەکە لە هەمان کاتدا ڕوویداکە دەرگیری لە سەرانسەری کوردستاندا ڕووی لە زیادبوون بـــوو. کاتێک زانرا کـــە ژمارەیـــەک کورد لە پادگانەکە دەستبەسەر کراون، چەندین شەڕی چووکە لە ســـنە و دەورووبـــەری هاتنە ئاراوە. پارتیزانە کوردەکان کە لـــە ڕووداوەکان وەدوا کەوتبوون، داوای ئازادیی چالاکەکانیان دەکرد و بەڵێنیان دا کە بـــە زۆری چەک پادگانەکە بگرن.

بە گشـــتی ئێمە دەزانین کە لە مانگەکانی پـــاش شۆڕشـــەکە، ماشـــێنی ئەمنییەتیـــی دەوڵەتی ناوەندی بە زۆری نارێکوپێک بوو. لە سەرانسەری ناوچەی کوردستاندا تێگەیشتنێک هەبوو کە بەو پێیە دەوڵەتی ناوەندی خەریک بوو بە قازانجی غەیرەکوردەکان و دانیشتووانی شیعە لە کوردســـتاندا کار دەکات، ئەویش لە ڕێگـــەی دابینکردنی چەکوچۆڵ بۆ ئەوان تا لە گەرمەی ئاڵۆزییەکاندا بەرگری لە خۆیان بکەن و پێشگرتن بە چەکداربوونی خەڵکی خۆجێییی ناوچەکـــە. ئەمـــە خەڵکێکـــی زۆری هان دا و بوو بە هۆی ئەو گومانە کە دەوڵەتی شـــۆڕش خەریکی پلانڕێژییە بۆ بێبەشکردنی کوردەکان لەو مافانەی کە دەیانویســـت لـــە حکوومەتی داهاتوودا بەدەســـتیان بێنن. ئەم ڕوانگەیە لە لایەن ڕێبەرانی دیکـــەی کوردەوە پەرەی پێ دەدرا، وەک شێخ عیزەدین و قاسملوو. بەشێک لە ڕاپۆرتێکی واشـــینگتۆن پۆست بە ڕێکەوتی ٢٠ی مارســـی ١٩٧٩، ڕووداوەکانـــی پـــاش شکستی پلانی دەستبەسەرداگرتنی پادگانەکە بەم شێوە باس دەکات:

«ڕاپۆرتی کوژراوەکانی شـــەڕەکە لە ۴ کەسەوە گەیشتە ۱۵۰. دوابەدوای ئەمە ڕووداوێکی تەنانەت بچووکتری شەڕ لە شارێکی کوردیی دیکە کە بچووکترە، قـــوروە، لە نزیک ناوەنـــدی هەمەدان، ڕوویداکە تێیـــدا ژمارەیەک کوژران و بریندار بوون. ڕاپۆرتەکانی ئەو شەڕەکە لە لایەن دوکتۆرێکی بریتانیاییەوە کە لەوێ نەخۆشخانەیەکی بەڕێوە دەبرد، پشتراســـت کراوەتەوە، ناوبـــراو دەڵێ ستافەکەی بە ژمارەیەکی زۆر بریندار ڕاگەیشتوون....

وێدەچێ ڕاست بێت کە شەڕەکەی سنە پاش ئەوە دەســـتی پێکردووە کە هـــەم کۆمیتەی ناوچەیی شـــۆڕش و هـــەم ســـوپا، داخوازیی خەڵکیـــان بۆ دابەش کردنی چەکوچۆڵ لە نێو خەڵکی خۆجێیی بە مەبەستی بەرگریکردن لە خۆیان لە بەرامبەر کەمینەیەکی زۆری ئێرانیی شارەکەدا، ڕەت کردووەتەوە...

سەرەڕای ئەمەش، بە شێوەیەکی بنەڕەتیتر وا دیـــارە کە بشـــێوی کاتێک لـــە ناوچەکەدا پەرەی سەند کە خومەینی بەیاننامەیەکی بڵاو کردەوە و تێیدا ئەحمەدی موفتیزادە، ڕێبەری کوردی میانەڕۆی وەک تەنیا ڕێبەری سیاسی و ئایینیی «کوردەکان» ناو بردووە.

ئەمە هەوڵێکی ئاشـــکرای لـــە ژێرپێنانی داخوازیـــی بەهێزتری خودموختارییە لە لایەن خەڵکی کوردستانەوە کە سیمایەکی مەزهەبی، شـــێخ عیزەدین حوســـێنی، وتەبێژەکەیەتی. ناوبراو پاش شۆڕشـــی ئیســـلامی لـــە لایەن کوردەکانـــەوە لـــە چەپەوە بۆ میانـــەڕۆ وەکوو وتەبێژی داخوازییەکانیان هەڵبژێردرا.

موفتیـــزادە بە پەلـــە گەڕایەوە ســـنە. لە ڕێگـــەدا، ناوبـــراو و ناســـیاوەکانی هەوڵیان دا بزانن ڕووداوەکان چۆن بووە. ئەوان باســـی ئەو ئەگەرەیـــان کرد کە ڕێژیمی نوێ، ســـەرەڕای ڕاگەیەنـــدراوە ئاشـــکراکانی، ڕەنـــگ بێـــت

بەمەبەستی لاوازکردنی هێزی دانوستانی کورد لە وتووێژەکان لەسەر خودموختاری، خەریکی ناکۆکی نانەوە لە ناوچەی کوردستان بێت. هەر چۆنێک بێت، موفتیزادە هیوادار بوو کە بوونی لە سنە ببێتە هۆی دامرکاندنی شەڕەکە.

موفتیزادە لە ڕێگەی ناوبژیوانەوە، دژایەتیی خۆی لەگـــەڵ کردەوەکانی کۆمەڵە ڕاگەیاند و ئەوانی بە ڕووخێنـــەری ئامانجی پارێزراوبوونی مافی زیاتر لە کوردســـتاندا نـــاو برد. یەکێک لە شـــایەتحاڵەکان وەبیری دێتـــەوە و دەڵێ: «زۆر تونـــد بـــوو لـــە قســـەکانیدا». موفتیزادە نوێنـــەری بۆ پادگانەکە نـــارد و هەوڵی دا ئەو ترســـانە بڕەوێنێتەوە کـــە چەکوچۆڵ خەریکە دەدرێتە ژمارەیەک هاوڵاتیی تایبەت. یەکێک لە نوێنـــەرەکان وەبیری دێتـــەوە کە ڕێکاری موفتیـــزادە ئەوە بووە کە هیـــچ چەکێک نابێ دابـــەش بکرێت ئەگـــەر بەگشـــتی بکرێت و هەروەهـــا نیگەرانیی قووڵی خـــۆی لە بارەی ئەگەری توندوتیژی لە نێوان کوردەکان و سوپا، یان لە نێوان کـــوردەکان دەربڕیوە. موفتیزادە دەڵێ: «ئەگەر کەســـێک لەوە تـــووڕە بێت کە شـــتێکی وەرنەگرتـــووە، ئـــەوە دەتوانین ئەو کەســـە هێور بکەینەوە، بەڵام ئەگەر کەسێک بکوژرێت، ئەوە ڕێگەی گەڕانەوە نیە». لە شاردا دەنگۆ بە هۆی سەرچاوەی بێ ناونیشانەوە بڵاو کرایەوە کە موفتیزادە کەســـانێکی ناردووە بۆ پادگان بەو هیوایەی کە لایەنی خۆی چەکدار بـــکات و باقی خەڵکی شـــار لە چەک بێبەش بکات، ئـــەوە تۆمەتێک بوو کە هیچکات جێی نەگرت، بـــەڵام خوێندنەوەیەکـــی بەربڵاوتری لێ کەوتەوە کە بەو پێیـــە دەگوترا موفتیزادە هاودەســـتی دەوڵەتی شـــۆڕش بوو. موفتیزادە دواتر ڕوونی دەکاتەوە کە ئەو لەگەڵ ئەو هێزە کوردییانەی کـــە چەکدار بوون هاوکاریی کرد و بەشـــێکیان ڕەنگە ئەویان وەکـــوو ڕێبەریان ناســـیوە. بەڵام مەکتەبی قورئـــان ئەو بۆچوونە کە موفتیزادە هێزێکی میلیشیایی بەمەبەستی پاراستنی شارەکە و پاراستنی دەسەڵاتی یاسا ڕێکخستووە، ڕەت دەکاتەوە. لەو کاتەدا، عەبدوڵڵا موهتەدی بە هیوابراوی لە چاڵەڕەشێکی کاتی لە نزیک پادگانەکە چاوەڕێی دەکرد. ناوبراو لە کاتی دەستبەســـەربوونیدا، بۆ زیاتر لە جارێک تەنیا چەند خولەک دوور بوو لەوەی لەسێدارە بدرێـــت. «ئەوان چەندین جار جلەکانیان لەبەر داکەندین، چاومانیان بەست و بۆ لەسێدارەدان ڕیزیان کردین. دەمتوانی دەنگی ئەو ســـەرباز و میلیشـــیایانەی ئێمەیان دەستبەسەر کردبوو ببیســـتم کە لەگەڵ یەکتر موناقشەیان هەبوو داخوا ئێمـــە دەبێ لەســـێدارە بدرێین یان نا. کەســـێک دەیگوت کاتیەتـــی، یەکێکی دیکە دەینەڕانـــد و دەیگـــوت نا! ئەمـــە ڕێگەی پێ نەدراوە! پێموابوو ئەوە کێشـــەکە تەنیا لەسەر ئەوە بوو کە کاتەکە گونجاوەیان نا».

کاتێـــک موفتیـــزادە لەگەڵ کەســـانێک لـــە حیزبـــە جیـــاوازەکان و شـــایەتحاڵەکانی ڕووداوەکانـــی چەنـــد ڕۆژی ڕابـــردوو دوا، ئەو قســـە بڵاو بووەوە کە ناوبـــراو چاوی بە چەند میوان لە مهابادەوە دەکەوێت. شێخ عیزەدین و سەلاح موهتەدی هاتبوونە سنە و دەیانویست موفتیزادە ببینن.

موفتیـــزادە لە ٢٠ی مارســـدا، جا ڕۆژێک پێشتریان پاشتری، لە ماڵی براکەی، عەبدوڵڵا موفتیـــزادە، پێشـــوازیی لێیان کـــرد. کاتێک موفتیزادە ڕووبەڕووی ژنبراکەی و ئەو شێخەی کـــە ڕۆژ لـــەدوای ڕۆژ خۆشەویســـتتر دەبوو دانیشـــت، جەوەکە خەماوی بوو. ئەوان باسی دیدارێکـــی بەرنامەڕێژی کـــراوی لێژنەیەکی پایەبەرزیـــان لـــە تارانەوە کرد کـــە بڕیار بوو لە چەنـــد ڕۆژی دواتردا بێن بۆ باس لەســـەر ئازادکردنـــی زیندانییەکان و ئاگربڕ. لە هەمان کاتدا، موفتیـــزادە ڕەنگە بۆ یەکەم جار ئاگادار کرایەوە کە عەبدوڵـــڵا موهتەدی یەکێک لەو کەســـانە بووە کە بەرەو پادگانەکـــە ڕێپێوانی کردووە. سەلاح موهتەدی داوای لە موفتیزادە کـــرد کە نێوبژیوانـــی بکات. شـــێخ عیزەدین هەوڵی دا خـــۆی لە باســـی چاکییەکانی ئەو

کردەوەی ڕاپەڕیوەکان ئەنجامیان دابوو، نەدا، و بە سادەیی ئاماژەی بە پەیوەندییەکانی موفتیزادە لەگەڵ دەوڵەت کرد و پێداگریی کرد کە عەبدوڵلا دەبێ بەبێ پێشمەرج ئازاد بکرێت.

موفتیزادە لەسەر ئەو خاڵە جەختی کردەوە کە ئەوە هەڵە بووە کە بەرەو پادگان ڕێپێوانیان کردووە و هەڵەیەکی زیاتریش دەبێت ئەگەر تەنیا بۆ یەک زیندانی وتوویژ بکرێت. ئەو ڕوونی کردەوە کە ئەو لەو پێگەیە نیە کە بە هۆیەوە بتوانێ داوای ئازادکردنی بێ پێشمەرج بۆ کەسێک بکات و ئەوە دەبێت بەشێک لە وتوویژێکی بەرینتر بێت لەسەر ئازادکردنی باقیی زیندانییەکان وێڕای ئاگربڕ. ئەو ڕەخنەی توندی لە سەلاح لەبەر هەوڵەکانی بۆ تێکدانی ئەو بەرەوپێشچوونانەی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی بەدەست هاتبوون گرت، چونکە بیستبووی کە سەلاحیش یەکێک لەو کەسانە بووە کە لە ڕێپێوانەکەدا بەشداریی کردووە. میوانەکان تکایان لە موفتیزادە کرد کە لانیکەم بە هەوڵدانی بۆ ئازادکردنی ژنبراکەی خۆی وتوویژەکان دەست پێبکات. موفتیزادە بەردەوام بوو لە ڕەتکردنەوەی تکاکەیان. لە کۆتاییدا جەوەکە تێکچوو و هیچ جۆرە هاوڕاییەک نەهاتە ئاراوە. عێزەدین و موهتەدی بە پێی ڕاپۆرتەکان لە نێو ئاڵوگۆڕکردنی چەند قسەیەکی خۆمانە بە ساردی و لە کاتێکدا زۆر تووڕە بوون، شوێنەکەیان بەجێ هێشت. ئەوان پێش لە گەیشتنی لێژنەکەی تاران، سنەیان بەجێ هێشت. ئەوە دوایین جارێک دەبێت کە موفتیزادە لەگەڵ ژنبراکانی قسەی کردبێت.

«بەڵێنی خودموختاری لە گیرفانمدایە»

لێژنەی دەوڵەت کە لە ٢٥ی مارسدا بەمەبەستی وتوویژ لە بارەی زیندانییەکانەوە گەیشتە سنە، لە لایەن ئایەتوڵلا تاڵەقانییەوە بەرپرسایەتی دەکرا، کەسێک کە موفتیزادە لەسەر مەزاری موسەدیق چاوی پێی کەوتبوو. ئەو لە لایەن ئەبولحەسەن بەنی سەدر، ئایەتوڵلا هاشمی ڕەفسەنجانی، و هەروەها ئایەتوڵلا بێهێشتییەوە هاوڕێیەتی دەکرا. لێژنەکە کە کاتالۆگێک لە سیما زۆر ناسراوەکانی دەوڵەتی شۆڕش بوون، گرینگیی ڕووداوەکانی کوردستانیان بۆ دەوڵەتی ناوەندی بە کەم نرخاند.

لە وتوویژەکاندا کە لە ژێر چاودێریی قورسی جەماوەری خەڵک بەڕێوە دەچوو، تاڵەقانی قەبووڵی کرد کە زیندانییەکان لە بەرامبەر ڕاگرتنی شەڕخوازی و هەروەها چوونە دەرەوەی هێزەکانی پێشمەرگە ئازاد بکرێن. پتر لەمەش، تاڵەقانی پشتیوانیی خۆی بۆ مافی ئازادیی کولتووریی کوردەکان دەربڕی و خوشحاڵی لەوە دەربڕی کە وتوویژەکان بۆ خودموختاری لە کوردستان دەکرێت سەرکەوتووانە بن. کومیتەیەکی پێنج کەسی لە سنە بە مەبەستی بەڕێوەبردنی شارەکە دیاری دەکرێت تا مانگێکی دواتر کە هەڵبژاردنێک لە ئاستی شاردا بۆ دیاریکردنی بەڕێوەبەرانی هەڵبژێردراوی خەڵک (شوڕای ئیدارەی شار) بەڕێوە دەچێت. ئەو هەڵبژاردنانە لە ڕاستیدا دەبووە یەکەمین هەڵبژاردنەکان لە مێژووی کۆماری ئیسلامیدا. یەکەمین «فەرماندار»ەکان دەبوونە موزەفەر پەرتۆما (زانایەکی ڕێکخراوی «ناسا» کە لە ئەمریکا خوێندوویەتی)، دوو کەس لە پێڕەوانی موفتیزادە (فواد مەردۆخ ڕوحانی و هادی مورادی) و دوو کەس لە نێوان چەپەکان (یووسف ئەردەڵان و سەعید شێخولئیسلامی). زیندانییەکان لە کاتێکدا شەڕی چەکداری لە ناوچە کوردییەکان ناوە ناوە بەردەوام بوو، ئازاد کران.

لە شتێکدا کە لە ئاکامێکی پۆزەتیڤ دەچوو، حیزبە ناسیۆنالیستە کوردە چەپەکان دەستبەجێ دەستیان کرد بە ڕەخنەگرتن لە موفتیزادە بۆ هاودەستبوونی لەگەڵ ڕێژیمەکە. ئەوان ڕایانگەیاند کە «ئەگەر موفتیزادە بەشداریی لە هەوڵەکان کردبایە، یان لانیکەم بە ئاشکرا دژایەتی نەکردبایەن، پادگانەکە

دەستی بەسەردا گیرابوو. ئەوکات ئەوە ئێمە دەبووین کە داواکانی خۆمان دەخستەڕوو». پتر لەمەش، لەو ڕاگەیندراوانەی دوای وتووێژەکان لە لایەن دەوڵەتی شۆڕش و تاڵەقانییەوە بڵاو کرانەوە، ڕۆڵی موفتیزادە گرینگیی پێویستی پێ نەدرابوو. کەسێکی تر، موزەفەر پەرتۆما، کرابووە بەرپرسی شۆڕای شارەکە.

ئەوەی بۆچی ڕووداوەکان بەم شێوەیە ڕوویان دا، ڕوون نیە. ئایا لێژنە ئێرانییەکە ویستیان بەوەی خۆیان بنەستەکە بشکێنن، خۆیان خاوەن ئێعتبار بکەن؟ ئایا ئەوان داواکارییەکی موفتیزادەیان جێبەجێ کردبوو کە نەیدەویست وەکوو هاریکاری ڕێژیم بناسرێت، بە ڕەچاوکردنی ئەو حەساسییەتانەی لەو کاتە لە سنە هەبوو؟ ئایا ئێرانییەکان هەستیان بەوە کردبوو کە موفتیزادە خەریکە خۆشەویست بوونەکەی لەدەست دەدا؟ تیۆریی جۆراوجۆر هەیە کە بۆچی ئەم شتە ڕوویدا، بەڵام هەر ئەوەندە بەسە کە بگوترێ کە ئاکامەکە زۆر کەمتر لەوە بوو کە پێی بگوترێ ئایدیال، ئەویش بە لەبەرچاوگرتنی هەوڵەکانی ئەوکاتی موفتیزادە بۆ وەدەستهێنانی پشتیوانی لەو ئەرکەی لە کوردستان لەسەر شانی خۆی هەستی پێ دەکرد. ناوبراو تا ڕادەیەک زۆر لەسەر وتوویژ لەگەڵ لێژنەکەی تاران سەرمایەگوزاریی سیاسیی کردبوو. بە بۆچوونی زۆرێک لە ئەندامانی مەکتەبی قورئان لە ئێستا و لەو کاتەدا، خومەینی لەگەڵ متمانەبەخشین بە سوننییەک کە سەمپاتییەکەی بۆ ناسیۆنالیستی کوردی ناسرابوو، کێشەی هەبوو. ئەمە وێدەچێ بەو فاکتە بە باشی خۆی دەرخات کە وا دیار بوو دەوڵەتی ناوەندی، سەرەڕای ڕاگەیەندراوە فەرمییەکانی، زیاتر پشتیوانیی لە مەلا شیعەکانی ناوچەکە دەکرد. موفتیزادە و عەلی سەفەدەری، ئاخوندی شیعەی پایەبەرز لە سنە، ئەجێندای سیاسی و کۆمەڵایەتیی وەک یەکیان نەبوو، ئەگەرچی هەر دووکیان هاوکاریی ڕێژیمیان دەکرد. جارێکیان لە کۆبوونەوەیەکی نێوانیاندا، ڕاپۆرت درا کە سەفدەری ئیدیعای کردووە کە دووبەرەکی لە کوردستاندا قەبووڵکراو نییە و ئەوەش کە شەرمە کە «سنە هێشتا شەهیدی بۆ شۆڕشەکە نەداوە». موفتیزادە بەپێی ڕاپۆرتەکان بە شێوەی ڕاستەوخۆ لە بەرامبەر گرووپێک لە خەڵکی ئامادە لە شوێنەکە ڕەخنەی توندی لە سەفدەری گرتووە و وتوویەتی «دەڵێی ئەوە تاقیکاریی شانازییە! شانازی پێش بە مردنی لاوێک دەگرێت!». سەفدەری بەم وەڵامە توندە تووشی شڵەژان دەبێت.

ڕیفراندۆم لەسەر کۆماری ئیسلامی تا چەندی دیکە بەڕێوە دەچوو. ڕیفراندۆمەکە پرسیارێکی سادە بوو، «بەڵێ یان نا بۆ کۆماری ئیسلامی لە ئێران». هیچ وردەکارییەک لە بارەی ئەوەی چ جۆرە «کۆماری ئیسلامییەک» نەخرایەڕوو.

هێڵی شەر، گەر وای ناو بنێین، لە نێوان موفتیزادە و باقیی حیزبەکانی کوردستان لەسەر ئەم مەسەلەیە کێشرا. موفتیزادە هانی بەشداریکردن لە ڕیفراندۆمی دەدا و بەردەوام بوو لە دژایەتیکردنی توندوتیژی وەکوو ڕێگەیەک بۆ کاریگەری دانان لە پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتی نوێدا. کۆمەڵە و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە پشت شێخ عیزەدینەوە پشتیوانییان لە بایکۆتی ڕیفراندۆم کرد. ئەوان دەیانگوت کە سروشتی ناڕوونی دەستەواژەی «کۆماری ئیسلامی» ئیزنیان پێ نادا پشتیوانی لە دەنگی «بەڵێ» بکەن. سەرەڕای هەوڵی ناوبژیوانەکان بۆ دروستکردنی یەکگرتوویی لە ئامانج لە کوردستاندا، لەوانە برای شێخ عیزەدین، شێخ جەلال (کە لە دەورووبەری ئەو کاتەدا سەردانی موفتیزادەی کرد)، هیچ ڕێککەوتنێک لە نێوانیان نەهاتە ئاراوە.

کاتێک بە کورتی دوای یەکی ئاوریل، ئاکامەکانی ڕیفراندۆم ڕاگەیەندرا، سەرەڕای «بەڵێ»ی زۆر بەرچاو لە سەرانسەری ئێران

(بــە پێــی ڕاپۆرتــەکان تــا ٩٩٪)، ژمارەی بەشــداربووان لــە کوردســتان لە باشــترین حاڵەتــی خۆیدا بە شــتێک لە نێــوان ٥٠ تا ٦٠ لەســەد مەزندە دەکرا، کە هەندێ لایەن ژمــارەی بەشــداربوونیان تــا ڕادەی ١٥٪ بە کەم مەزندە کــرد. کەمایەتییە ئێتنیکییەکانی تر لە ئێران، لەوانەیە کەمایەتییە سوننییەکان، بــە ژمارەیەکــی زۆر زیاتر بەشــدارییان تێدا کــرد. تاران لەمە حاڵی بــوو، ئاکامەکە بوو بە هۆی زیاتر بوونی گومانی تاران لە پشــتیوانی بۆ شۆڕشــی خواوەند لە کوردستان و هەروەها یەکەمیــن نیشــانەی بەرچــاوی لاوازبوونی توانایی موفتیزادە بۆ کاریگەری دانان لەســەر ڕووداوەکان بوو. بە پێچەوانەی شێخ عیزەدین کە ئێستا ئیدی خەریک بوو لە باقی کوردستان باشــتر بناســرێت، موفتیزادە ئەوەندەی زیاتر وەکــوو کەســێکی هاوپەیمانــی ئیســلامیی شۆڕشخوازەکانی لایەنگری خومەینی و کەمتر وەکوو ناسیۆنالیستێکی کورد دەناسرا ، ئەوەندە زیاتر خۆشەویستی و ڕێزی دەکرێتە قوربانی و دەیبەخشییە گرووپە گرینگەکانی دیکە.

پــاش ڕیفراندۆمەکــە، ســنە پرۆســەی ئامادەکاری بۆ شــۆڕای شاری کە بڕیار بوو لە ١٣ی ئاوریلی ١٩٧٩ بێت، دەستی پێکرد. ئەم هەڵبژاردنە، یەکەمین «هەڵبژاردنی گشــتی»ی ڕێژیمــی نــوێ، وەک تاقیکارییەکــی گەورە بۆ دێموکراســیی ئەو کۆمــارە تازەپێگرتووە و سەقامگیری لە کوردستاندا بوو. لە ڕووداوەکانی پێش هەڵبژاردنەکــەدا، ئەحمــەد موفتیزادە کەسانێکی بەربژێر کرد کە ڕێزیان لە مەکتەب قورئــان و پلاتفۆرمی ئێرانێکی ئیســلامی بە خودموختاریــی کوردســتانەوە دەگــرت. ئەم گرووپــە بە «لیســتی موفتیزادە» ناســرابوون. کۆمەڵــە، لە لایەکــی تــرەوە، پلاتفۆرمێکی سوسیالیستی ـ مارکسیستی، بە خودموختاری کوردستانی هەبوو.

کاتێــک ئەنجامــی هەڵبژاردنەکــە بڵاو کرایەوە، لیســتی موفتیزادە یانزدە کورســیی بردبــووەوە، زیاتر لــە هەر حیزبێکــی تر لە پێتەختی کوردســتاندا. فواد مەردوخ ڕوحانی، ئەندامێکی مەکتــەب قورئان، زۆرترین دەنگی هێنابووەوە. کۆمەڵە، ســێ کورســیی بردەوە. ئەمە دیسانیش بۆ ئەوان دەرکەوتنێکی بەرچاو بــوو، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە تەنیا چەند مانگ پێشتری ژمارەیەکی زۆر کەم ناویشیانی بیستبوو. بەڵام بەگشــتی، ئەوە نیشانەی ئەوە بوو کە موفتیزادە، سەرەڕای ئەو ڕەشبینییانەی بــە هــۆی پەیوەندیــی ناوبــراو لەگــەڵ دەوڵەتــی ناوەندییەوە باس دەکــران، وەکوو خۆشەویســترین سیما لە ســنەدا مایەوە. بە جۆرێک، موفتیزادە بڕیاری خەڵکی کوردستانی وەرگرتبــوو بۆ تێوەگلان لە کاروباری دەوڵەتی ناوەندی. لە هەمان حاڵیشدا، ڕاگەیەندراوەکانی تاران لە بــارەی هەڵبژاردنەکەوە یارمەتیدەری موفتیزادە نەبوون، چونکــە ئەوان ئاگایانە یان نائاگایانــە خەریکی دابــەش کردنی خەڵکی کوردســتان بوون. ســەرکۆمار بەنیســەدر لە ئاماژە بــە ئاکامەکــە، کاندیداکانی کۆمەڵەی بە «ناموســولمان» ناو برد، کە بووە ڕەسمێکی گشــتیی ڕێژیم و تا دەهــات زیاتر مارکی بێ ئیمان و قەبووڵنەکراو لە چاوی ئیســلامەوەی لە کوردە شۆڕشگێڕەکانی دەدا.

دەڵێــی لەم قۆناغــەدا، جۆرێــک پچڕان لــە وەفاداریی جەمــاوەری کوردیــدا هەبوو. پشــتیوانی بۆ کۆمارێکی ئیسلامی وا دیار بوو کە لە ئاســتێکی نزمدایە، وەک لە بەشداریی زۆر کەمی خەڵک لە ڕیفراندۆمەکە لە بەراورد لەگەڵ سەرانســەری ئێراندا دەرکەوتبوو. هەر لەو کاتەدا، پشــتیوانی بۆ موفتیــزادە ـ تەنیا ڕێبەرێکــی کورد کە پشــتیوانی لە هاریکاری لەگەڵ ڕێژیمی ئیسلامی دەکرد ـ لە ئاستێکی بەرزدا مایەوە.

بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە سەرچاوەیەکی متمانەپێکــراو نییــە کە ژمارەی بەشــداریی خەڵــک لە ڕیفراندۆمەکەدا نیشــان بدات، ئایا دەکرێ شتەکە بەو جۆرە بووبێت کە ژمارەکە

زیاتر لەوە بوویێت کە تا ئەمڕۆ لە لایەن حیزبە کوردییەکان و مێژوونووسەکانەوە قەبووڵ کراوە؟ لە ڕوانگەی عەبدوڵڵا موهتەدییەوە، ڕوونکردنەوەی ئەمە ئاسانە. موفتیزادە وەکوو کەسایەتییەکی خۆشەویست و جێی متمانە مایەوە، ڕەنگە جێی متمانەترین تاکەکەس لە کوردستاندا. بەڵام بۆ زۆر کەس، دەنگدان بە شۆڕاکەی لە سنەدا بە مانای تەئیدی پشتیوانی لە کۆماری ئیسلامی نەبوو.

خەڵک بە جۆرێک بڕوایان بەوە هەبوو کە ڕەنگە ئەو بتوانێ زۆرترین دەسکەوت لە وتووێژەکانی لەگەڵ تاران بەدەست بێنێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی خەڵک کەمترین مەیلی بۆ بیرۆکەی کۆمارێکی ئیسلامی هەبوو.

هەر لەو کاتانەدا، لە تاران، یەکەمین نیشانەکانی دژایەتی لە نێو دامەزراوەی دەسەڵاتی نوێی ئێراندا دەرکەوت. ئایەتوڵڵا تاڵەقانی، کە بە کەسێکی میانەڕۆ ناسرابوو، بە پێی ڕاپۆرتەکان، کێشەی هەبوو لەگەڵ بڕیاردانە یەکلایەنەکانی ڕێژیم کە خەریک بوو دەبووە شتێکی باو و هەروەها لەگەڵ هەڵنەکردنی لەگەڵ جیابیران. ناوبراو حەوتوویەک پاش هەڵبژاردنەکان لە کوردستان دەنگی هەڵهێنا و وتی کە ئێران لە مەترسیی گەڕانەوە بۆ دەسەڵاتی سەرەڕۆیانەدایە. بەپێی ڕاپۆرتەکان، ئەمە بوو بە هۆی کۆبوونەوەی چڕوپڕی ناوبراو و خومەینی و وەڵامدانەوەی ئاشکرای خومەینی کە وتی بەڕێز تاڵەقانی (لە جیاتی ئایەتوڵڵا تاڵەقانی) پەشیمانە لەوەی ئەنجامی داوە. پەیوەندیی نێوان تاڵەقانی و ڕێژیم بە درێژایی هاوینەکە بە خراپی مایەوە.

دیسانیش بژاردەیەکی فەرمیی ڕێژیم بۆ نوێنەرایەتی کردنی خەڵک کە زۆر خۆشەویست بوو، واتە موفتیزادە، لە هەوڵەکانی بۆ قەناعەتهێنان بە خەڵک لە سنە کە دڵنیا نەبوون لە قازانجەکانی تێکەڵاوبوون لەگەڵ ڕێژیمەکەدا، بەردەوام بوو.

ناوبراو دەیگوت: «بەبێ وتووێژ، هیچ شانسێکمان نیە» و بەمەش دەیگوت کە تەنانەت ئەگەر هەوڵەکان بۆ گەیشتن بە خودموختاری شکست بێنن، دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەکی ئیسلامی بۆ کێشەکە تەنیا ڕێگەیەک بوو کە بۆ ڕێژیم قەبووڵکراو بوو. لە کۆتاییی مارسی ١٩٧٩، موفتیزادە سەفەری تارانی کرد تا بۆ دووهەمین جار لەگەڵ خودی ئایەتوڵڵا خومەینی دیدار بکات. بەپێی ڕاپۆرتەکان لە کاتی قسەکردنیدا لەگەڵ «ئیمام»، «وتی کە کوردەکان دەیانەوێ ببن بەشێک لە کۆماری ئیسلامی و ئەوان باوەڕیان بەیەکیەتیی سوننی ـ شیعە هەیە. ناوبراو هانی خومەینیی دا تا سیاسەتگەلێک وەک گرینگی نەدان بە سوننییەکان لەیاسای بنەڕەتیدا نەهێنێتە ئاراوە کە ببێتە هۆی سەرهەڵدانەوەی شەڕی نێوخۆیی ئیسلامی... ناوبراو هەروەها پشتیوانی لە مافە کولتووری و زمانییەکان، بە ئاماژەی تایبەتی بە کوردەکان، لە چوارچێوەی ئێرانی یەکپارچەدا کرد». بەپێی ڕاپۆرتەکان، ئیمام ڕووخۆش و ئەرێنی بووە لە وەڵامدانەوە بە داواکارییەکانی موفتیزادەدا.

لە گەڕانەوەی بۆ تاراندا، موفتیزادە چاوی بە لایەنگرانی لە فرۆکەخانە کەوت. لە وتارێژییەکدا، ناوبراو لایەنگرانی لەوە ئاگادار کردەوە کە ئەندامانی پایەبەرزی دەوڵەت دڵنیایان کردووەتەوە کە لە هەر یاسایەکی بنەڕەتیی نوێدا، خودموختاری بۆ کەمایەتییەکان ڕەچاو دەکرێت. هەروەها ئاگاداری کردنەوە کە سەرەڕای کشانەوەی کاندیداتۆرییەکەی لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی خوبرەگاندا (یەکەمین مەجلیسی خوبرەگان)، ئەو لەو کۆبوونەوانەدا بەشداری دەکات کە لە لایەن ئایەتوڵڵا بێهێشتییەوە سەرۆکایەتی دەکرێن. لە کۆتاییی قسەکانیدا، ناوبراو ڕستەیەکی زۆر چارەنووسسازی دەربڕی کە لە ڕوانگەی ڕەخنەگرانییەوە، دژایەتی هەبوو لەگەڵ ئیدعاکانی. ناوبراو وتی: «بەڵێنی خودموختاری لە گیرفانمدایە».

هەر لەو سەروبەندەدا، پێشمەرگەکانی

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و کۆمەڵە، بەردەوام زەبری توندیان لە سوپای ئێران لە ناوچەی کوردستاندا دەوەشاند و سەلمابوو کە هەر جۆرە وتووێژێک یان ئاگربڕێک لە نێوان کوردەکان و دەوڵەتی ناوەندی بۆ ماوەیەکی زۆر خۆی ڕاناگرێت. لە کاتێکدا شۆڕای شار بە فەرمی بەسەر شاری سنەدا دەسەڵاتی هەبوو، ئەو ڕاپەڕیوانەی کە دەگوترا سەر بە کۆمەڵە بوون لە مانگەکانی هاوینی ١٩٧٩دا هێرشیان دەکردە سەر وێستگە کاتەکییەکانی پۆلیسی لۆکاڵ و بەمەش لە ئۆتۆریتەی فەرمانداری فەرمییان کەم دەکردەوە.

ساختەکاریی یاسای بنەڕەتی و تێکچوونێک لەگەڵ ڕێژیم

بیرۆکەی پێکهێنانی دامەزراوەیەکی بەشێوەی دێموکراتیک هەڵبژێردراو بۆ ئامادەکردنی ڕەشنووسی یاسایەکی بنەڕەتی شتێک بوو کە یەکەم جار لە لایەن خومەینییەوە، ئەوکاتەی کە لە تاراوگە لە فەرانسە بوو، پێشنیار کرابوو. ئیمام ڕایگەیاند کە «شۆڕای یاسای بنەڕەتی» لە لایەن خەڵکەوە هەڵدەبژێردرێت بۆ نووسینی یاسایەکی بنەڕەتیی نوێ، و ئەو شۆڕایە خاوەن دەسەڵاتێک دەبێت کە لە لایەن دەوڵەتی کاتییەوە بۆی دەگوازرێتەوە.بەڵام لە هاوینی ١٩٧٩دا پرۆسەیەکی جیاواز ئاشکرا بوو.

پاش ئەوەی ڕیفراندۆمی سەرەتایی بۆ کۆمارێکی ئیسلامی دەنگی هێنایەوە، هەڵبژاردنەکان بۆ شۆڕایەکی تەئیدی یاسای بنەڕەتیی هاوتەریب لەگەڵ بیرۆکەی شۆڕای یاسای بنەڕەتی بەرنامەڕێژی بۆ کرا. لە ئامادەسازییەکان بۆ ئەم هەڵبژاردنانەدا، ڕەشنووسەکانی یاسای بنەڕەتی ئامادە کرا و لە نێوان ئاوریل و ژوئەندا بڵاو کرایەوە. ئەو ڕەشنووسانە بە جۆرێک هیوابەخش بوون، ئاماژەی تایبەتیان بە مافی کەمینەکان و ئیتنیکی کوردی تێدا بوون. حیزبە کوردییە چەپەکان دیسانیش داوای ئاماژەی تایبەتیتریان دەکرد بە هاوبەشیکردن لە سەرچاوەکان و ئازادیی خوێندن بەزمانی دایکی، بەڵام زۆرێک خۆشبین بوون. سەرەڕای ئەمەش، لە هاویندا، شانسی کوردەکان و موفتیزادە بەرەو خراپی ڕۆیشت.

خومەینی لەو باوەڕەدا بوو کە نوسخە سەرەتاییەکانی یاسای بنەڕەتی بە ئەندازەی پێویست ئامادە بوون. بە بۆچوونی ئەو، ڕەشنووسێکی یاسای بنەڕەتی دەبوو دەستبەجێ و بەبێ هەڵبژاردنەکان و بەبێ پێداچوونەوە و تەئیدی شۆڕای یاسای بنەڕەتی بخرێتە ڕیفراندۆمەوە. کاتێک لە لایەن گرووپە نائیسلامییەکان و هەندێک لە هاوقەتارانی خودی خومەینییەوە، لەوانە ئایەتوڵڵا تاڵەقانی، بەرامبەر بەو بیرۆکەیەی خومەینی نارەزایەتی دەربڕدرا، دەسەڵات درایە شۆڕایەکی دیکە: «شۆڕای خوبرەگان» کە بچووکتر و کەم ئەندامتر بوو، هەر ئەندامێکی هەڵبژێردراوی ناوچەیەکی نزیک بە ٥٠٠٠٠٠ کەسی بوو. ئەم دامەزراوەیە دوایین پێداچوونەوە و دواتەئیدی یاسای بنەڕەتیی دەکرد. سەیر ئەوەیە کە ئەوانەی کە بە توندی دژی بیرۆکەی ڕیفراندۆمی دەستبەجێ بوون، دواتر لە بڕیارەکەی خۆیان پەشیمان دەبنەوە.

عەبدولڕەحمان قاسملوو بڕیار دەدات خۆی بۆ هەڵبژاردنەکانی شۆڕای خوبرەگان بۆ شاری کورد و تورک تێکەڵاوی ورمێ، لە باکووری ئێران (چونکە مهاباد کورسیی پێ نەدرا) کاندیدا بکات. لە ئاگۆستی ١٩٧٩دا، پاش چەندین دەرگیری، هێزەکانی پێشمەرگە بە شێوەیەکی کاریگەر کونترۆڵی چەندین شاری گرینگی کوردستانیان لەدەستدا بوو، لەوانە مهاباد و پاوە. ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی بەشداریی قاسملوو لە هەڵبژاردنەکاندا بەرچاوتریش بکات، ئەوە نیشانەی ویستی بەردەوامی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بۆ قەبووڵکردنی سەروەریی حکوومەتی ناوەندی بەسەر ناوچە کوردییەکانەوە بوو.

موفتیزادە، بەش بە حاڵی خۆی، بڕیاری دا کاندیداتۆریی خۆی لە هەڵبژاردنەکان بکشێنێتەوە و دەیویست وەکوو کارناسێکی بێ لایەن بێت کە ڕاوێژ دەدا بە دامەزراوەی یاسای بنەڕەتی لەسەر پرسە ئیتنیکی و ئاینییەکان. هەڵبژاردنەکان بۆ شۆڕای خوبرەگان بەرنامەڕێژیی بۆ کرا و لە ٣ی ئاگۆستدا بەڕێوە چوو. قاسملوو بە بەدەستهێنانی نزیکەی ٨٠ لەسەدی دەنگەکان، بە سەرکەوتووییەوە کورسییەکی لە شۆڕاکە بردەوە.

سەرەڕای ئەمەش، لە نێوان کاتی بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنەکان تا کۆبوونەوەی شۆڕاکە، قورسترین شەڕەکانی ئەو مانگانە لە ناوچەی کوردستان ڕوویان دا. بە دیاریکراوی، حکوومەتی ناوەندی لە هەوڵێکی لەناکاوی بۆ دەستبەسەرداگرتنەوەی شاری پاوەدا شکستی خوارد و خەساری قورسی بینی. خومەینی تووڕە بوو و ڕەخنەی توندی لە سوپا گرت لەبەر ئەوەی فەداکارییان نەکردبوو و داوای کرد جارێکی تر هەوڵ بدرێتەوە. لە ١٨ی ئاگۆستدا، خومەینی وەکوو فەرماندەی گشتیی هێزەکان، یەکەمین فەتوای بۆ هێزەکانی سوپا دەرکرد. لە فەتواکەیدا کە نێوەڕۆکێکی بێڕەحمانەی هەبوو، خومەینی داوای لە هێزەکانی ئەرتەشی شۆڕش کرد کە دەستبەجێ بچنە نێو کوردستانەوە و هەڕەشەی لێ کردن لە ئەگەری شکستخواردنیاندا، سزای قورس دەدرێن. ئەمە تا ئەوکاتە، ئەگەرچی جێی موناقشەیە، ڕەقترین و ڕاستەوخۆترین بانگەوازی جەماوەریی ناوبراو بوو بۆ شەڕ، تەنانەت ڕەقتر لە وەڵامەکانی بە هێرشەکانی شا بۆ سەر خۆپیشاندەرەکان.

هەر دوابەدوای ئەوەی هەواڵی بردنەوەی قاسملوو لە هەڵبژاردنەکان بڵاو بووەوە، سووربوون لەسەر پێشگرتن بە بەشدارییەکەی روون بووەوە. لە حەوتووەکانی پێش یەکەمین کۆبوونەوەی شۆڕای خوبرەگان لە ١٨ی ئاگۆستدا، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە فەرمی قەدەغە کرا. قاسملوو بە ئاشکرا بە کەسێکی گەندەڵی سەر بە «حیزبی شەیتان» ناو برا. کاندیداتۆری و ئەندامەتییەکەی لە دامەزراوەی نووسینی یاسای بنەڕەتی هەڵوەشێندرایەوە، لەو کاتەیدا هەزاران سەبازی دەوڵەت لە چەند سەد مایل ئەولاتر بە سەرکەوتنی کەمەوە لە شەڕی پێشمەرگەدا بوون.

کاتێک هەواڵی ئەوە بڵاو بووەوە کە خومەینی سەرکەوتنی قاسملوو لە هەڵبژاردنەکانی هەڵوەشاندووەتەوە، گوشارەکان بۆ سەر موفتیزادە، کە جارێکی تر وەکوو کارناسێکی سەربەخۆ بۆ شۆڕا بانگهێشت کرابوو، زیادی کرد تا بایکۆتی بکات.

موفتیزادە و قاسملوو تا ئەم کاتە پێوەندییەکی تا ڕادەیەک دۆستانەیان پێکەوە هەبوو. پلاتفۆرمی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان، و هەروەها ئەجێندای ناسیۆنالیستییەکەی بۆ موفتیزادە جێی پەسند بوو. ئەوە جیاوازیی بەرچاوی هەبوو لەگەڵ ڕەتکردنەوەی کۆمەڵە لە لایەن موفتیزادەوە، لەبەر ئەوەی ئەجێندا مارکسیستییەکەی کۆمەڵە تا ڕادەیەک سوور بوون لەسەر لە نێوبردنی نەریتی ئایینیی پارێزگاریخوازانە لە کۆمەڵگای کوردستاندا. ئەگەر بەپێی هەڵکەوتەی جیۆگرافییەوە بۆی بچین، وەک پێشتر گوترا، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران ڕکابەری سەرەکیی موفتیزادە نەبوو لە ناوچەی باشووری کوردستانی ئێراندا لە دەورووبەری سنە. ڕەنگە گرینگترین خاڵ ئەوە بێت کە موفتیزادە، وەکوو ئەندامێکی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، سەمپاتییەکی زۆری بۆ ئامانجی قازی موحەممەد و ناسیۆنالیستە کوردەکانی پێشووی کۆماری مهاباد هەبووبێت. سەرەڕای ئەوەش، موفتیزادە نەیدەتوانی لەگەڵ بیرۆکەی وازهێنانی تەنیا

نوێنــەری ناوچەکە لە دامەزراوەی نووســینی ڕەشنووســی یاســایەکی بنەڕەتیــدا کە لەو قۆناغەدا لەســەر سنووری پەســندبووندا بوو، خــۆی بگونجێنێــت. بەرنامــەی بنەڕەتیــی حیزبی دێموکراتی کوردســتانی ئێران کە لە کۆماری مهاباددا بڵاو کرایەوە، دەیگوت «ماف نادرێت، ماف دەســەندرێت». بــە پێچەوانەی ئەمــە، موفتیــزادە دەیگوت کە لــە بەرامبەر شــەڕی نێوخۆییدا کە ببــووە هۆی ڕیزبوونی زۆربەی غەیرەکوردەکان لە پشــت دەوڵەتەوە، قســەنەکردن تەنیــا ڕێگــەی گارانتیکردنی ئەوە بوو کە هیچ بەرەوپێشــچوونێک نەیێتە ئاراوە. ناوبــراو ڕایگەیاند کە لە کۆبوونەوەکاندا بەشــداری دەکات. لــە ڕاســتیدا، موفتیزادە خەریک بوو بە ســەرمایەی سیاســیی خۆی لەسەر دەرهاویشتەی یاسای بنەڕەتی قوماری دەکرد.

کاتێک شۆڕاکە کۆ بووەوە، بە هۆی لابردنی دەســتبەجێی زۆربەی ئەو ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتییــەی کە دوو مانگ پێشــتر بینرابوو، زۆرێکی تووشــی ڕاچڵەکاندن کرد. لە جیاتی ئەوە، بن کۆمیتەکان کۆبوونەوەی نووســینی یاســایەکی بنەڕەتیی نوێیان لە پشت دەرگای داخراوەوە ڕێکخســت، یاســایەک کــە زیاتر لەخۆگری ڕەهەندە فیقهییە ئیســلامییەکان بێت، لەوانــە بنەڕەتی بیرۆکــەی بەناوبانگی خومەینــی، واتە ویلایەتــی فەقیهـ هیچکام لــەم زیادکردنانە لەگەڵ بەهاکانی ئیســلامی سیاسی نەدەگونجان. کاتێک لە لایەن زۆربەی زاناکانەوە تەعبیر کــران، تەنانەت زۆر کەمتر لەگەڵ بیرۆکەی مافی کەمینەکان دەگونجان. موفتیزادە لە نزیکەوە چاوەدێریی پرۆسەکەی دەکــرد و ئەندامانی کومیتەکــەی لە بارەی گرینگیی نووســینی یاســایەکی بنەڕەتی کە هەموو هاووڵاتییانی ئێران ڕازی بکات، دەدواند.

لــەو ســەروبەندەدا، نزیک بە ســێ ڕۆژ پاش کردنەوەی یەکەمین شــۆڕای خوبرەگان تــا کۆتاییەکانی ئاگۆســت، خومەینی بڕیاری گەمارۆدانی شــاری مهابــادی دا. بۆیەکەمین جار لە دوای شــۆڕش، حکوومەتی خومەینی کەڵکی لە هێرشــی ئاســمانی لــە ڕادەیەکی بەرینــدا وەرگرت و شــارەکەی بــە جێتی شــەڕکەر و دواتر تۆپخانــە تۆپباران کرد. ئەو ڕاپۆرتانەی کە باســی کۆمەڵکوژییان دەکرد و دەرکەوت کە بڕواپێکراون و کوشتنی سەدان کەس پشتڕاست کرایەوە. ڕێژیم لە پشکنینی بێ ســنووری خۆی بەمەبەســتی دۆزینەوەی ســەدان پارتیــزان کە زۆربــەی هەرەزۆریان پێشــمەرگەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بوون، ســەرکەوتوو نەبوو و ئەوان پاش پاشەکشە دواجار شارەکەیان گرتەوە دەست.

لە ســنە، هەر لە هەوڵی شکستخواردووی دەســتگرتن بەســەر پادگانەکــەوە، دەوڵەتی ناوەندی درگا بە درگا بەدوای پێشــمەرگەدا دەگەڕا. کە مانگی سێپتامبر نزیک دەبووەوە و کاتێک لە پاش کــوژراو و بریندارێکی زۆر لە ناوچەکانی تری کوردســتان، شەڕەکە توندتر دەبــووە، ڕوون نەبــوو کە کونترۆڵی شــارەکە دەکەوێتە دەســت کێ. لــەم قۆناغەدا کە نە یاســایەکی بنەڕەتی و نە شــۆڕای ئەندامانی هەمیشــەییی دامەزرێنــەر بوونــی هەبــوو، بڕیاردانی شــۆڕش لەسەر نەزم و دادپەروەری شــتێکی گرینگ نەبــوو. ئایەتوڵڵا خومەینی، وێڕای ناردنی یەکە ســەربازییەکان بۆ کۆتایی هێنــان بە چالاکیی پێشــمەرگە، داوای کرد کە ئەوانەی لە شــەڕ لەگەڵ ســوپای ئیسلام دەگیرێن، دەســتبەجێ سزا بدرێن. قازییەکی کاتی (ئایەتوڵڵا موحەممەد ســادق خەڵخاڵی) ناردرایە کوردستان کە دادگاکان بەڕێوە ببات، کە دواتر بۆ ئەم کارەی ناوبانگ دەردەکات.

خەڵخاڵــی ســەرەتا نێردرایە شــارەکانی پــاوە و مەریوان کە هەواڵیــان لێ بڵاوبووەوە کە ژمارەیەک شۆڕشــگێری کــورد دادگایی کراون و لەبەر خیانەت بە دەوڵەت لەســێدارە دراون. داســتانگەلی تۆقێنەری ئەشــکەنجە و دەستبەســەرکردنی بێڕەحمانــە و بە هەر

کەرەسەیەکی ئەوانەی گومانی شۆڕشگێڕ بوونیان لێ دەکرا و پاش ناشتنی بەکۆمەڵ بڵاو بوونەوە. هەنگاوی دواتری خەڵخاڵی، سنە بوو. دەنگۆ بڵاو بووەوە کە ئەندامانی مەکتەب قورئان بە گومانی کومونیست بوونەوە دەستبەسەر کراون و دراونەتە دەست ئەرتەشی ئێران کە لە لایەن گرووپەکەوە ڕەد کرایەوە.

هەواڵی هاوشێوە لەوێش هاتە دەرەوە کە پاش دادگاییکردنی چەند چرکەیی لە دادگایەکی سەرەتایی لە نێو فرۆکەخانەی سنەدا، خەڵک حوکم دراون. تەنیا گومان لەوەی کە کەسێک ئەندامی گرووپە شۆڕشگێڕەکان بوو، حوکمی مەرگی هەبوو، بەبێ دانی دەرەتان بە تاوانبارکراو کە بەڵگەی خۆی بخاتەڕوو.

دواتر بۆ ڕۆژی دواتری، ٢٧ی ئاگۆست، ڕۆژنامەی ئیتلاعاتی ئێران وێنەیەکی بێ ناونیشانی لە ژێر سەردێری «٤٠ کەس لە لایەن دەستەی ئاگرەوە لە سنە، مەریوان و پاوە لە سێدارە دراون» بڵاو کردەوە. وێنەکە، سەحنەیەکی ڕەش و سپی جەماعەتیک کە لە دەستەی ئاگر دەچوون وا دیار بوو لە فرۆکەخانەی سنە گیرابوو. وێنەکە کە وێنەی پیاوانێک بە چاوی بەستراوەوە و کەسانێکیان بە برینداری کە بەرەو پشتەوەیان لە حاڵی کەوتن و مردن لەو گۆڕەپانەدان، نیشان دەدا، دەنگدانەوەیەکی زۆری هەبوو و چەندرۆژ دواتر لە لایەن بڵاوکراوە نێونەتەوەییەکانەوە بڵاو کرایەوە. ئەم وێنەیە کە ویژدانی جیهانی هەژاند، یەکەمین گۆشەیەک لە چیرۆکە تا ئەو کاتە نادیارەکانی کەڵک وەرگرتنی دەوڵەتی شۆڕش لە توندوتیژی بوو، کە کەمتر لەیەک ساڵدا، توندوتیژیی گەیاندە شوێنێک کە ئەوەی شا، لە بەراوەردیدا بوو بە هیچ. وێنەکە بە جۆرێک بوو بە سەمبولیکترین وێنەی شۆڕشی ئێران و خەڵاتی پۆلیتزێر پرایزی بردەوە.

بەپێی ڕاپۆرتەکان، زۆرێک لەوانەی لە سنە لەسێدارە دران، ئەندامی کۆمەڵە بوون کە بە شێوەی ئۆتۆماتیکی قامکی گومان بۆ لای موفتیزادە و مەکتەبی قورئان درێژ کرایەوە. کۆمەڵە مەکتەب قورئانی بە هاریکاریی خیانەتکارانە لەگەڵ ڕێژیم لە ڕەوتی ڕاپۆرتدان لە کوردەکان تۆمەتبارکرد، تۆمەتێک کە ئەم گرووپە بەردەوام بوون لە حاشاکردن لێی. خەڵخاڵی کە مێژوو بەرچەسپی «قازیی سێدارە»ی لێ دەدا، دواتر سنە بەجێ دەهێڵێت و دەچێ بۆ شارەکانی تری کوردستان و دەچێتە هەر شوێنێک، ماشینی دادپەروەریی خۆی وەگەڕ دەخاتەوە. ساڵانێک دواتر، بەردەوام لە خەڵخاڵی لە بارەی سروشتی دادگاییکردنەکانی و ئەوەی کە ئایا هیچ پەشیمانە یان نا، پرسیار دەکرا. وەڵامەکەی زۆر بەناوبانگە کاتێک دەڵێ نەک پەشیمان نییە، بەڵکوو گەر توانیبای، هەمان کاری دووپات دەکردەوە. لە پەیوەندی لەگەڵ هاریکاری کردنی مەکتەب قورئان لەگەڵی، خەڵخاڵی تەئیدی دەکات کە موفتیزادە هیچ بەشدارییەکی لەیارمەتی کردنی ئەو بۆ دەستبەسەرکردن و لە سێدارەدانی «بێ دینەکان» نەبوو و لەڕاستیدا هەوڵی داوە پێش بە لەسێدارەکان بگرێت. بەپێچەوانەی ئەوە، ئەو موفتیزادە وەکوو کەسێکی جیاییخواز پێناسە دەکات کە وەک باقیی مەحکووم کراوە چارەرەشەکانی دادگاکانی، شایانی دادگاییکردن و لە کۆتاییدا «قەزاوەتی خواوەندە».

بەدەر لەوەی ئایا هاوکاری کردنی موفتیزادە لەگەڵ ڕێژیم ڕاست بوو یان ساختە، لایەنگرانی موفتیزادە دەڵێن کە لە زستانی ١٩٧٩وە، کۆمەڵە زیاتر بە دژیان توندوتیژ بووە و بەمەش توندوتیژی نێوخۆیی کوردی لە سنە بووە تەواوکەری شەڕی کوردستان لەگەڵ ڕێژیم. ئەوە سەرەتای بەکارهێنانی نازناوی جاش، یان خیانەتکار بە شێوەیەکی

بەریـــن بـــۆ ئەندامانی مەکتەبـــی قورئان بوو. وشـــەیەک کە یەکەمین جار لە ١٩٦٠ـەکاندا لە لایەن پێشـــمەرگەوە بـــۆ ناوزەدکردنی ئەو کوردانەی هاوکارییان لەگەڵ دەوڵەتی عێراق دەکرد، بـــەکار هێنـــرا. بەپێـــی ڕاپۆرتەکان، دەیـــان ئەندامی مەکتەبی قورئـــان لە لایەن پارتیزانەکانی کۆمەڵەوە هێرشیان کرایە سەر، ژمارەیەکیـــان تەنانەت لە لایـــەن ئەندامانی وەک دەگوترێ کۆمەڵەوە سەربڕدران. ڕێبەری کۆمەڵە ئەمڕۆکە حاشا لەو تۆمەتانە دەکات.

لە کاتێکدا فەزایەکی ناڕوون لە کوردستاندا لە ئارادا بوو، کۆبوونەوەکانـــی پەیوەندیدار بە ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتی لە تاراندا بەردەوام بوون. موفتیزادە وەکـــوو چاودێرێکی تایبەتی بابەتی مافی کەمایەتییە ئیتنیکی و ئایینییەکان لە شـــوورای خوبرەگاندا، هەوڵـــی دا پێش بە دەرهاویشـــتنی ئـــەو ڕێککەوتنانەی لەســـەر مافی کوردەکان (و ئیتنیکەکانی تر) کرابوو و هەروەها جیاکردنەوەی ئیسلامی شیعە وەکوو مەزهەبی فەرمیی کۆمارەکە بگرێت. موفتیزادە لێبڕاوانـــە تکای لە شـــوراکەدا کرد و وتی ئەو یاسای بنەڕەتییەی کە ڕەشنووسەکەی دەنگی وەرگرتووە، دەبێتە هۆی جیاکاری بە شێوەی هێزەکیی توندوتیژانەی ئێرانییەکان لە یەکتر. بە پێی ڕاپۆرتەکان، ژمارەیەک لە ئاخوندەکان کە پشتیوانییان لە ڕۆڵی کەمتری دامەزراوەی ئاخونـــدی دەکـــرد، لەوانە خـــودی ئایەتوڵڵا تاڵەقانی، پشـــتیوانییان لـــە نارەزایەتییەکانی موفتیـــزادە لەســـەر بەشـــگەلێکی بەرچاوی ڕەشنووســـەکە کرد. تاڵەقانـــی کە یەکێک لە لایەنگرانی ڕۆڵـــی کەمتری ئاخونـــدەکان لە کۆماری ئیســـلامییەکەدا بـــوو، زیاتر لەگەڵ لابردنی بەشە سێکۆلارەکانی یاسای بنەڕەتی بە قازانجی بەشـــە فیقهییە ئیســـلامییەکان کێشـــەی هەبـــوو. ناوبـــراو بە ڕواڵـــەت دژی پێویستی دامەزراوەی ویلایەتی فەقیهـ بوو. لە کۆبوونەوە سەرەتاییەکانی شوراکەدا، تاڵەقانی لە ئیستدلالەکانی بۆ لابردنی ئەو دامەزراوەیە سەرکەوتوو بوو.

دواتر، لە ٩ی ســـێپتامبری ١٩٧٩، باسی دەمەقاڵـــەی ئایەتوڵڵا تاڵەقانی لەگەڵ باڵوێزی ڕووسیە لە ئێراندا لە کۆبوونەوەیەکدا لە زۆربەی ڕاگەیەنەکاندا بووە ســـەردێڕ. ماوەیەکی کورت پاش ئەوە، تاڵەقانی کە بە پێشکەوتنخوازترین ئاخوندی دامەزراوەی دەسەڵات ناسرابوو، مرد. هەروەک زۆربـــەی مێژووی ئێـــران لە کاتی شۆڕشەکە، مردنەکەی تاڵەقانیش بووە ڕازێک، دوایین کەسایەتیی بەهێزی شۆرای خوبرەگان مرد. تەنیـــا چەندڕۆژ دواتـــر، بەپێی ڕاپۆرتی کاری کۆبوونەوەکانی شـــوراکە کە دواتر بڵاو کرایەوە، دەنگ درا بـــە زیادکردنی ویلایەتی فەقیهـ لە ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتیدا.

موفتیزادە هەســـتی کرد کە ڕووداوەکان خەریکە بە خێرایی لـــە کۆنتڕۆڵی دەردەچن و پێگەکەی لاواز دەکەن و ئەو خۆشبینییەی کە ناوبراو لە وتووێـــژ لەگەڵ دەوڵەت هەیبوو خەریـــک بوو کاڵ دەبووەوە. بە هیوایەکی زۆر کەمەوە بە نیســـبەت کارکردن لەگەڵ شۆرای خوبرەگانـــدا، موفتیـــزادە ملی ڕێـــگای قومی گرتەبـــەر و داوای کرد لەگـــەڵ ئیمام دیدار بکات. ئەوە لەو بەیانییەدا بوو کە بەشی ١٢ی مادەی ١ی یاســـای بنەڕەتی لە لایەن شۆراوە دەنگـــی پێ درا و بەمەش ئیســـلامی شـــیعە وەکوو ئایینی فەرمی لە ئێراندا ڕاگەیەندرا.

موفتیـــزادە لـــە قـــوم چاوی بـــە کوری خومەینی(ئەحمـــەد)، کەوت و بەرەو ژوورێک لە حەوزەی عیلمییە ئیسکۆرت کرا. زانایەکی ئایینیی بەناوبانگی بەلووچ (ســـوننی بوو) کە ناوی بڵاو ناکرێتەوە، وێڕای ماجێد ڕووحانی، لە کۆبوونەوەکەدا هاوڕێیەتیی موفتیزادە دەکەن. ئەوان لە ژوورێک دادەنیشن و چاوەڕێی ئیمام دەکەن. ڕووحانی دەگێڕێتەوە:

«خومەینی هاتە ژوورەوە و لە دەستی ڕاســـتی موفتیزادەوە دانیشـــت. مەلا بەلووچەکـــە کەوتبووە لای ڕاســـتی

خومەینییەوە و منیش لە گۆشەی ژوورەکە دانیشتم. موفتیزادە ڕووداوەکانی ڕۆژانی پێشتری بۆ ناوبراو (خومەینی) گێڕایەوە. ئەو بەپێی ڕێککەوتەکان ڕووداوەکانی پەیوەندیدار بە ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتیی گێڕایەوە و دواتر دەستی کرد بە ئیستدلال کردن. وتی ئەگەر یاسای بنەڕەتی وەک ئەوەی ئێستا هەیە دەنگی پێ بدرێت، دواتر پێش بە ڕکەبەرایەتی و توندوتیژیی نێوان شیعە و سوننی ناگیرێت. ناوبراو ئاماژەی بەو بەڵێنییانەی پێی درابوو کرد و وتی کە فێڵی لێ کراوە. خومەینی گوێی گرت و دواتر دەستی موفتیزادەی خستە سەر ڕانی چەپی و کەوتە قسە. خومەینی وتی کە ئەو بۆ خۆی چەند پێویستی هەیە و کۆمەڵێک خاڵی پێویستی بۆ دروست کردنی کۆدەنگی هەیە. وتی کە کەسانێک لە دەوڵەتدا هەن کە ئەو یاسای بنەڕەتییەیان ناوێت کە موفتیزادە دەیهەویست، و بە شێوەیەکی زیرەکانە پرسیاری کرد کە چۆن دەکرێ ئەو داوای بە زۆر گونجاندنی ئەو خاڵانە بکات. [بە ئاماژەی پەنانەکی بەو ڕاستییەی کە کوردەکان لە شۆڕش بەملاوە هەر چییەک بووبێت هاریکار نەبوون و لە دەرەوەی کوردستان پشتیوانێکی ئەوتۆیان نییە]. خومەینی بە ڕەوانی پرسیاری کرد: «ئەگەر ئەم ڕەوتە کە خەڵکی تێدا دەکوژرێت درێژەی هەبێت، ئایا تۆ ئامادەی کە ئۆباڵەکەی بکەوێتە ئەستۆت؟». خومەینی چاوی لە مەلا بەلووچەکە کرد کە بە تەشەرەوە وتی «نا». موفتیزادە، پاش ڕاوەستانێک، وڵامی دایەوە، «ئێمە بە شێوەیەکی سادقانە بەدوای دیالۆگەوە بووین. [ئێمە کەمینەین و تەنیا مافی خۆمان دەوێت]. ئەگەر خوێن برژێت، ئەوە هەڵەی ئێمە نیە، ئەوە هەڵەی دەوڵەتە. ئەوە هەڵەی ئێوەیە». پاش بیستنی ئەمە، دەموچاوی خومەینی سوور هەڵگەڕا و وتی ماندووە، هەستا و ژوورەکەی بەجێهێشت».

چەند کاتژمێر پاش دیداری لەگەڵ خومەینی، موفتیزادە چوو بزانێت چی لە ئاخوندێکی میانڕۆی دیکە لە قوم تێدەگات، ئاخوندێک کە یەکێک لە پایەبەرزترین ئایەتوڵڵاکان بوو، ئایەتوڵڵا موحەممەد کازم شەریعەتمەداری. شەریعەتمەداریش لە سەر زۆرێک لە ئەندامانی مەجلیسی خوبرەگاندا شوێندانەر بوو. ماجێد ڕووحانی وەبیری دێتەوە کە خانووی شەریعەتمەداری زۆر لەوەی خومەینی تێیدا دادەنیشت، بە زریقەوبریقەتر بوو. ئەوان لە لایەن ستافی خانووەکەوە پێشوازییان لێ کرا و پێیان گوترا چاوەڕێ بن. کاتێک شەریعەتمەداری هات، موفتیزادە هەمان ئەو ئیستدلالانەی کە بە خومەینیی گوتبوون، دووپات کردەوە. شەریعەتمەداری، پاش لێدوانێکی زۆر هەستبزوێن، زۆر بە هێوری وڵامی دایەوە کە نووسینی یاسای بنەڕەتی پرۆسەیەکە و پێویستی بە کاتە. ناوبراو هانی موفتیزادەی دا کە بە تاقەت بێت. شەریعەتمەداری بەتایبەتی ئاماژەی بەوە نەکرد کە هەندێ بەش کە هەڵکردن لەگەڵیان نەلواو بوو، هاوڕاییبیان لەسەر پێکهاتبوو و بەمەش موفتیزادە بە شکستخواردنەوە شوێنەکەی بەجێ هێشت. بە باوەڕی ماجێد ڕووحانی، ئەوە لەو کاتەدا بوو کە بۆچوونی موفتیزادە لەسەر ڕێژیم گۆڕا. نابراو هاتە سەر ئەو باوەڕە کە ئەگەری ئەوە زۆرە کە بە ئەنقەست خەریک بوو فێڵیان لێ دەکرد. لێکەوتەکانی هەموو ڕووداوەکانی ساڵی پێشوو هاتنە بەرچاوی.

ئەگەر موفتیزادە خەریک بوو لە لایەن

ڕێبەرانی شۆڕشەکەوە پشتگوێ دەخرا، ئەوا بڕیاری دا کە کارێک بکات دەنگی ببیسترێت. ئەوە بە جۆرێک لە جۆرەکان دوایین هیوای بوو بۆ گۆڕینی شەپۆلی ڕووداوەکان پێش لەوەی یاسای بنەڕەتییەکە بگاتە دواقۆناغی و بەمەش بێسەروبەرەیی لە کوردستان زیاتریش پەرە بستێنێت. موفتیزادە پێی نایە نێو مەیدانی پیرۆزی حوسێنییەی ئێرشاد. مزگەوتێکی تاران کە مێژووی چالاکییەکانی بەناوبانگ بوو، لەوێ بوو کە عەلی شەریعەتی خوێندنەوەی ڕیفۆرمیستیی خۆی لە ئیسلام پێشکەش کرد و بە مارتین لوتێری موسوڵمانان شوبهاندیان، لەوێ بوو کە مێهدی بازرگان بیرۆکە موناقشەهەڵگرەکانی خۆی لەسەر ئیسلام و حکوومەت خستەڕوو. کاتێک کاتی یەکەمین خوتبەی موفتیزادە هات، بە هەموو هەستی خۆی وتاری دا:

«بە ناوی ئیسلام، ئەوان، ئەم درۆزنانە، خەڵکانی زۆری شیعە و سوننەیان دەستبەسەر کردووە! چۆن ئیزن بە خۆتان دەدەن خومەینی لەگەڵ یارانی پێغەمبەر بەراورد بکەن؟ هەزار خومەینیست ناگاتە ئاستێکی یەکێکیان... (بە ڕاستەوخۆ ڕووکردن لە ڕژێم) ئێوە شەڕانین، بێشەرەفن! بانگەشە دەکەن و دەڵێن ئێمە براین و دواتر کاتێک سوننییەک ڕەخنە لە خومەینی دەگرێت، هەڕەشەی دەستبەسەرکردنی لێ دەکەن و بە کەسێکی موناڤق و ڕەنجبەخەساری ناو دەبەن. ئەمەیە برایەتی؟ سپاس بۆ خوا کە تا ئێستا ئاستمان ئەوەندە دانەبەزیوە کە پێتان بڵێین بێ ئیمان. سپاس بۆ خوا کە تا ئێستا ئیدیعامان نەکردووە کە خواوەند لایەنگری ئێمەیە، کە ئایینمان دروستە و ئایینتان هەڵەیە. سپاس بۆ خوا. داواتان لێ دەکەم جیاوازیش مەخەنە نێوانمانەوە... ئێمە وەکوو خۆمان لەبەر ئایینەکەی ڕەخنەی لەم دەوڵەتە ناگرین، نا. ڕێبەرانی ئەم دەوڵەتە کە مەستی دەسەڵاتن، ئێمە ڕەخنە لەوان دەگرین کە ئەم هەمووە شیعە و سوننە و موسوڵمانانە دەخنە پشت مێڵەکانی زیندان، لەبەر ئەوەیە ئێمە ڕەخنەیان لێ دەگرین. لە بەرامبەر هەموو فێڵبازییەکانتاندا، ئێمە تۆڵەمان لە هیچکامتان نەکردووەتەوە. بەڵام ئێمە ڕایدەگەیەنین کە... ئێوە دەڵێن کە ویلایەتی فەقیهـ ئیسلامی ڕاستەقینەیە، بەڵام ئێمە بە دژی ویلایەتی کەسێکین، ئێمە کەسمان قەبووڵ نیە، ئێمە قورئانمان قەبووڵە: (خوێندنەوەی قورئان) «ئەمروهوم شۆرا بێنهۆم». جا ناوی بنێین حکوومەتی پاشایەتی شا، یان ویلایەتی فەقیهـ دەسەڵاتی تاکەکەسێک دەسەڵاتی تاکەیەک کەسە... دەک دەستی فێڵبازان بشکێ!»

پاش ئەوەی بە ئاشکرا لە مزگەوتێکی شیعەدا ڕایگەیاند کە ڕژێم فێڵبازە و ئەوەش کە ئەو ئیدی ناتوانێ هاوکاریی ئیمام (خومەینی کە ئەو لە سەرەڕۆییەکەیدا لەگەڵ شا بەراوردی کردبوو) بکات، ژمارەیەک لە بەشداربووان تووڕە بوون. موفتیزادە ناچار کرا کە لە دەرگایەکی پشتەوە مزگەوتەکە بەجێبهێڵێت.

هیجرەت

موفتیزادە لە جەرگەی شەڕێکی هەمەلایەنەی ڕاپەڕیوە کوردەکان و دەوڵەتدا گەڕایەوە سنە. لەم کاتەدا کە ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتی لە کۆتاقۆناغی خۆیدا بوو، بڕیارەکەی بۆ ئیدی هاوکاری نەکردن لەگەڵ ڕژێم تەنیا دەیتوانی ببێتە هۆی کرینەوە ئابڕووی. ژمارەیەک

کۆپیی وتارەکەی لە حوسێنییەی ئێرشاد لە لایەن لایەنگرانییەوە لە نێو شاردا بڵاو کرانەوە، بەڵام دەنگی تۆپخانە و جێتە شەڕکەرەکانی دەوڵەت بوون بە هۆی ئەوەی کە وەرسوورانی موفتیزادە تۆزە کاریگەرییەکیشی، کە ئەگەری هەبوو لەسەر باشتربوونی ئابرووە خەوشدارەکەی هەبێت، لای زۆرێک لە خەڵک نەبێت. ناحەزانی هەوڵیان دا وا نیشانی بدەن کە ئەو بەرواڵەت دەمەقاڵەی موفتیزادە لەگەڵ ڕژێم بە فێڵ بناسێنن، وەک ئەوەی پیلانێکی بەلارێدابەرانی دیکەی ڕژێم بۆ فێڵ کردن لە کوردەکان بێت. کۆمەڵە، بەتایبەتی، کاتێک سەلما کە پیاوی ژێری خوا، بەو جۆرەی ئەوان پێیان دەگوت، دوایین ڕێبەرێک بوو لە کوردستاندا کە وازی لە ڕژێمێک هێناوە کە ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی سڤیلی کوردی بە هەناسەساردییەوە کوشتووە، یەکیەتیی نێو ڕیزەکانی خۆی بە سەرکەوتووییەوە پتەوتر کرد. گاڵتە کردنێکی زۆر ئازاردەر هەبوو کە لەوە بەدواوە ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر لە سنە بەکار دەهێنرا: «ئەحمەد موفتیزادە، کۆتوشەلوارەکەی داوە بە جلشۆری و لەبیری کردووە پێشتر «بەڵێنی خودموختاری»بیەکە لە گیرفانی دەربهێنێت».

کە گەیشتە نوامبری ١٩٧٩، پیتەختی پارێزگای کوردستان، سنە بە کردەوە لە نێوان دوو دەستەی کۆمەڵە کە تا دەهات زیاتر چەکدار دەبوون وهەروەها لایەنگرانی مەکتەب قورئان کە ئامانجی سیاسیی خۆیان و مانای بوونی خۆیان لە پاش کێشەکەیان لەگەڵ ڕژێمدا بە زۆری لەدەست دابوو دابەش ببوو.لە بەدشانسیی زیاتری موفتیزادە، هێرشی سەربازیی ڕژێم بۆ بەدەستهێنانەوەی کونترۆڵی دەوڵەت لەسەر زۆرێک لە ناوەندی شارەکانی کوردستان دەرکەوت کە کاتەکی بووە. لە دێسامبر، زۆربەی شارە سەرەکییەکانی کوردستان بۆ جارێکی دیکە بە کردەوە لە ژێر کونترۆڵی حیزبە کوردییەکاندابوون. ئەوە بۆ زۆر کەس ترسناک بوو کە بژاردەی شەڕ بۆ پێشمەرگەکان خەریک بوو کاریگەر بێت.

هەروەها لەم کاتەدا، شۆڕای خوبرەگان دوایین ڕەشنووسی یاسای بنەڕەتیی تەحویل دابوو. نێوەڕۆکەکەی بە ئاشکرا دژایەتیی هەبوو لەگەڵ بوونی بیرۆکەی مافی کەمایەتی و بە جۆرێک دێموکراسی لە ئێراندا. جگە لەوەی ئیسلامی شیعە کرابووە ئایینی فەرمیی وڵاتەکە، زمانی فارسیش کرایە زمانی فەرمیی ئێران (پاش ئەوەی چەمکی قەوم بە ئاشکرا لە لایەن خومەینییەوە مۆری غەیرەئیسلامیی لێ درا) و هەروەها ویلایەتی فەقیه دەسەڵاتی ڤیتۆی سەرەڕۆیانەی لە پەیوەندی لەگەڵ زۆربەی کاروبارەکانی وڵاتدا، بە زانایەکی شیعە بەخشی. کاتێک لە ماوەی حەوتووی یەکەمی دێسامبردا، یاسای بنەڕەتیی نوێی کۆماری ئیسلامیی ئێران خرایە ڕیفراندۆمی سەرانسەرییەوە، بەشداریی دەنگدەران زۆر کەمتر بوو لە ڕیفراندۆکەکەی پێشتر و لە کوردستان و هەندێ لە پارێزگا کەمایەتی نشینەکانی دیکەدا بە کردەوە هەر دەنگدەرێک نەبوو. یاساکە بەهەرحاڵ بە زۆرینەیەکی هەرە بەرچاو دەنگی هێنایەوە. بەمەش شکستی سیاسیی موفتیزادە گەیشتە قۆناغی کۆتایی.

لەڕۆژێکی ساردی زستاندا، برای موفتیزادە، عەبدوڵلا، لەگەڵ بنەماڵەی لە ماڵی خۆیدا بوو. کوڕی گەورەی بنەماڵەکە، ڕەزا، کە سێ خوشکی لە خۆی گەورەتری هەبوو، چووە دەرەوە تا زبڵی ناوماڵ بڕێژێت. هەر چەند چرکە پاش ئەوەی دەرکەی حەوشەی لە خۆی پێوەدا، دەنگی تەقە هات. ڕەزا بە تلاوتل خۆی گەیاندەوە ژوورەوە لای بنەماڵە ڕاچڵەکاوەکەی. کاتێک عەبدوڵلا چووە دەرەوە بزانێ چی بووە، بە ڕیزێک گوللە ناچار کرا بگەڕێتەوە ماڵەوە. ئەو کونانەی کەوتبوونە نێو دیواری ماڵەکە، بایی ئەوەندە ڕوون بوون کە بزانن ئەندامانی کۆمەڵە هەوڵیان داوە براکەی موفتیزادە و برازاکەی تیرۆر بکەن. ئەم ڕووداوە پاش ئەوە بوو کە مانگێک پێشتری چەند جار

هەوڵ درابوو خودی موفتیزادە تیرۆر بکەن.

لــەم قۆناغــە زەمەنییــەدا، موفتیــزادە، ســەرەڕای بڕیارەکانی، ئاگاداری ئەو دەنگۆیانە بووەوە کە پێــڕەوان و لایەنگرانی لە چەندین دەرگیریــی چەکدارانــە لەگــەڵ ئەندامانی کۆمەڵەدا تێوەگلاون. ئەو تاکانەی کە ئیدیعای بەستراوەبوون بە موفتیزادەیان دەکرد، ئەگەر زۆر بوون بۆ خۆیان هێرشی تۆڵەکردنەوە نەکەنە ســەر ئەندامانی کۆمەڵە لە سنە. کاتێک هیوا بە ڕێگەچارەی سیاسی نەما و توندوتیژی ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر پەرەی دەســەند، ئیدی زەحمەت نەبوو کە وێنای ئــەوە بکرێت کە ڕووداوەکان لە ســنەدا بــەرەو شــەڕێکی هەمەلایەنە لە نێــوان حیزبە کوردییــەکان دەچێت. کۆمەڵە و حیزبــی دێموکراتــی کوردســتانی ئێران، مەکتــەب قورئانیان بــە هاریکاریی بەردەوام لەگــەڵ ڕێژیــم تۆمەتبــار دەکرد، یــان لە باشــترین حاڵەتی خۆیدا بــە هێزێک ناویان دەبرد کە لــە لایەن ڕێبەرانی شۆڕشــەکەوە کە شــەڕیان بەسەر کوردســتاندا سەپاندبوو، فێڵی لێ کراوە. بە نزیکبوونەوەی ســاڵی نوێ، ئــەم حیزبانە بــەردەوام بوون لــە زۆربوونی ئاســتی خۆشەویســتییان و بە هەســتکردن بــە ســەرکەوتوویەوە دەســەلاتی شــارە کوردییەکانیان لەدەســتدا بوو. ئاشتیهەڵنەگر بوونی جیهانبینیی مەکتەب قورئان و کۆمەڵە بەرەو خاڵی پێکدادان دەڕۆیشــت. موفتیزادە، ئەگەرچی لە مردن نەدەترسا، زانی کە گیانی لە مەترســیدایە و دەیشیزانی کە تیرۆری ئەو دەبێتە هۆی هەڵگیرسانی شەڕی نێوخۆیی لە سنە و دەرەوەی ســنەیش. تەنیا بژاردەیەکی ڕوونــی بۆ مابوویــەوە تا خۆی لــە براکوژی بپارێزێت.

لــە ژانویــەی ١٩٨٠دا، موفتیــزادە بــە لایەنگرانی خــۆی ڕاگەیاند کە ســنە بەجێ دەهێڵێت و دەچێت لە کرماشــان نیشتەجێ دەبێــت کــە دوو کاتژمێر لەوێــوە دوورە. لە کاتی شــیکردنەوەی هەڵوێســتەکەی، ناوبراو ئاماژەی بە هیجرەتــی حەزرەتی موحەممەد کرد کاتێک لە پێناو خۆبواردن لە شەڕ لەگەڵ عەشــیرەتە مەککەییــەکان کە دەیانویســت بیکوژن، لە مەککەوە بۆ مەدینەڕۆیشت. ناوبراو وتی هەر وەک لــە ئەزموونەکەی پێغەمبەر و یارانی دیارە، «ئەگەرچی ئێمە نامانەوێ ئەوان بکووژیــن، ئەوان ئێمە دەکــووژن»، بە ئاماژە بە لایەنگرانی کۆمەڵە لە کوردســتان. ناوبراو شــەڕکردن لەگەڵ هەر هێزێکی ڕکابەری لە لایەنگرانی خــۆی قەدەغە کــرد و داوای لە هەموو ئەو کەســانەی کە لــە ژیانی خۆیان دەترسان کرد، شارەکە بەجێبهێڵن. لە هەمان مانگدا، موفتیزادە شــارەکەی بەجێ هێشت. کۆمەڵە بە شێوەیەکی کاریگەر شەڕی نفووزی لە ســنە بردەوە کاتێک کوڕەکەی موفتیزادە پاشەکشەی کرد.

لە ماوەی ســاڵ و نیوێک دواتری، کۆمەڵە و گرووپەکانی تر شــەڕێکی خوێناوی لەگەڵ دەوڵەتــی ناوەندی دەکەن کە بە نرخی ژیانی هەزاران کەس و بەبێ دەستکەوت دەبێت.

شەڕێکی داسەپاو

لە شاری کرماشانەوە، موفتیزادە بە شێوەیەکی پێداگرانە درێژە دەدا بە ڕەخنەگرتن لە ڕێژیم. ناوبــراو شــەڕی ڕێژیم بــە دژی کەمایەتیی سوننی بە نارەوا ناو دەبات و کۆماری ئیسلامی بە نائیســلامیبوون مەحکــووم دەکات ـ فێڵ و تەڵەکەی ســەردەمی شۆڕش کە لە هەموو شــوێنێکدا دەبینرێــت-. ناوبــراو ڕێنوێنیی لایەنگرانی دەکات کە هەموو جۆرەکانی ژیانی سیاســی لە ڕێژیمدا بایکــۆت بکەن و هەموو هاوکارییەکانی لەگەڵ ڕێژیم ڕادەگرێت.

ســەرەڕای ڕاگرتنی پشتیوانی و بەشداری لــە حکوومەتی نوێدا و بوون بە ســیمایەکی دیکەی ئۆپۆزیسیۆن لە کوردستاندا، موفتیزادە نەچووە نێو فەزیلەتی تاکەکەســیی خۆیەوە. ئەزموونی چەند ســاڵی ڕابــردووی، ئەوی بەو قەناعەتە گەیاندبوو کە سوننییەکانی ئێران هیچ

کات بە شێوەی دروست لە لایەن دەوڵەتێکەوە خزمەت ناکرێن کە لێیان بە گومان بوو و ڕقی لە نێوئاخنی باوەڕەکانیان بوو. ئەو لەو بڕوایەدا بوو کە کەمینەی سوونی لە ئێران، ئەگەر دەیانەوێ درێژە بە ژیان بدەن، پێویستە لە نێو خۆیان، خۆیان ڕێکبخەن. لەبەر هەموو ئەو هۆکارانە، ناوبراو دامەزرانی «شەمس»(شوڕای مەرکەزییەتی سوننە)ی ڕاگەیاند. ناوبراو هیوادار بوو کە ئەو ناوەندە، وەکوو ناوەندێکی کۆمەڵگای مەدەنی نەک حیزبێکی سیاسی، بتوانێ دەنگی سوننییەکانی ئێران لە کاتێکدا یەک بخات کە دەوڵەتێکی شیعە دەیویست بیخنکێنێت. لە ماوەی دەستپێکی ١٩٨٠ تا کۆتایی هاوینەکەی، هێزەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران وا دیار بوو کە ئەرکی وتووێژ لەگەڵ ڕێژیمیان لەسەر پرسەکانی کوردستان لە کاناڵگەلێکی بە زۆری نهێنییەوە گرتە ئەستۆ، لە کاتێکدا شەڕ درێژەی هەبوو. بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە ئەم وتووێژانە چەندە زاڵ یان جیددی بوون کە لەم بارەوە بۆچوونی پێکناکۆک هەیە، بە ئاکامێکی ئەوتۆ نەگەیشتن.

لە ٢٢ی سێپتامبری ١٩٨٠دا، ڕووداوێکی چاوەڕواننەکراو ڕوویداکە مێژووی ئێرانی بۆ هەمیشە گۆڕی. سەددام حوسێن، بە هەستکردن بە لاوازیی بەهێزترین و سەرەکیترین ڕکابەری دراوسێی ڕۆژهەڵاتی خۆی، بڕیاری هێرشی ئاسمانی و زەوینی بۆ سەر ئێرانی دەکرد. ناوبراو هیوادار بوو بەم کارەی تاران بگرێتە دەست و دەوڵەتێکی نزیک لە خۆی بێنێتە سەر کار و هاوکات بەشە لە نەوتدا دەوڵەمەندەکانی باشووری ئێرانیش بە جوغرافیای وڵاتەکەیەوە بلکێنێت. ڕێکاری سەرکەوتنەکە وا دیار بوو ئەمە بوو: ئەرتەشی ئێران لە کوردستاندا زەمینگیر بووە، زۆرێکیش لە ژێنێراڵە ئەستێرەدارەکانی سوپای پاشایەتیی پێشوو یان لەسێدارە دراون یان لە زیندان کراون. ناڕەزایەتیی سیاسی لەسەر چەندین پرسی گرینگ لە نێوخۆدا لەئارادا بوو، و هەروەها کەمایەتییە ئێتنیکییەکانیش هەبوون (لەوانە عەرەبەکان) کە بە دڵنیاییەوە ئەو دەرەتانەیان کە بە هۆی هێرشەکە دەهاتە کایەوە، دەقۆستەوە بۆ توندکردنی شەڕەکەیان لەگەڵ ڕێژیمە ئیسلامییەکە. لە مانگە سەرەتاییەکانی شەڕەکە، ئێران زەبری قورسی لێ کەوت هەم لە باری لەدەستدانی خاک و هەم لەدەستدانی پێرسۆنێلەوە. دەوڵەتی شۆڕش کە یەکێک لە بەتواناترینی ئەرتەشەکانی جیهانی بۆ بەمیرات مابووەوە، دەستوپێی ون کرد. ئەو فڕۆکەوانانەی هێزی ئاسمانیی ئەرتەشی شا بە پەلە لە بەندیخانەکان قۆڵکێش کران و فڕێ درانە نێو جێتە شەڕکەرەکانی دروستکراوی ئەمریکا و پێیان گوترا کە بەرگری لە وڵاتەکە بکەن و هاوکات ئەو لاوە ئێرانییانەی، کە هیچکات چەکیان بە دەستەوە نەگرتبوو، لە سەرانسەری وڵاتەوە بەرەو بەرەی شەڕ وەڕێکەوتن و وڵامی بانگەوازی خومەینی بۆ جیهاد لە دژی ئەرتەشی داگیرکەریان دایەوە.

شۆڕشگێڕە کوردەکانیش لە ئێراندا بەم هێرشە تووشی سەرسووڕمان بوون و کەوتنە زەحمەت بۆ دیاریکردنی هەڵوێستیان لەم پەیوەندییەدا. لە لایەکەوە، پەیوەستبوونی بە سوپای عێراق ڕەنگ بوو ڕوونترین دەرەتان بوو بێت کە تا ئەو کاتە کوردەکان بۆ شکستدانی کۆماری ئیسلامی کە لە شۆڕشەکە بەملاوە ئامادە نەببوو مل بە داخوازییەکانیان بدات، هەیانبوو. لە لایەکی دیکەوە، سەددام حوسێن بۆ خۆی دوژمنێکی پایەداری خەڵکی کورد بوو و هاریکاری کردن لەگەڵ ڕێژیمی عێراق بە دژی دەوڵەتی ئێران دەبووە هۆی ئەوەی زۆرێک لە خەڵکی ئێران وا بیر بکەنەوە کە ویستی ئیدیعاکراوی کوردەکان بۆ بەشداری لە ئێرانی دێموکراتیک و یەکگرتوو، ساختەکارانەیە. ئەمە بوو بە هۆی پێکهاتنی ژمارەیەک هاوپەیمانیی سەرلەشێواوانە کە لەیەکەم ساڵەکانی شەڕەکەدا بەردەوام بوو،

هاوپەیمانیگەلێک کە زیاتر بەو هۆیەوە سەری گرت کە حیزبی دێموکراتی کوردستانی عێراق لە پێناو شکستدانی عێراق ، کەوتە بەرەی سوپای ئێران لە شەڕ لەگەڵ هێزە کوردییەکان. هێزە کوردییەکانی دیکەی عێراق، لەوانە یەکیەتیی نیشتمانی کوردستان کەوتنە بەرەی هێزە کوردییەکانی ئێران.

هەر لەو کاتەدا، هەندێک لەو بزووتنە سیاسییە دۆڕاوانەی شۆڕشەکە، بەتایبەتی گرووپی چەپگەرای ڕێکخراوی موجاهیدنی خەڵک (MKO) دەستیان کرد بە کاری نهێنی و کەمپەینی تیرۆری ڕێبەرایەتیی کۆماری ئیسلامیيان بە هیوای دارماندنی ڕێژیمەکە لە نێوخۆوە خستەڕێ. ئایەتوڵڵا بێهێشتی و موحەمەد جەواد باهونەر، دوو کەس لە بەرپرسانی پلەبەرزی کۆماری ئیسلامی کە ئەحمەدی موفتیزادە لە بەندیخانەکانی شادا لەگەڵیان لەسەر گۆڕینی ڕێژیم ئاڵوگۆڕی بیروڕای کردبوو، تەنیا دوو کەس لەو ژمارە زۆرە کەسە پایەبەرزانەی ڕێژیم بوون کە لە وەها هێرشگەلێکدا کوژران. لە کۆتایی ١٩٨١دا، ئێران، لە هەموو بەرەکانەوە، لە جەرگەی شەڕێکی هەمەلایەنەدا بوو.

ئێران دواجار بەو ئاکامە گەیشت کە ڕێکخستنی نێوماڵی خۆی یەکەمین پرسی گرینگە لە شەڕی دژواریدا لەگەڵ سوپای هێرشبەری عێراقدا. بژاردەی سوپای پاسدارانی شۆڕش هەوڵەکانی خۆیان لە ناوچەی کوردستاندا دووقات کرد. ئێران، بە هیوای سەرمایەدانان لەسەر بەکەڵک بوونی ناسیۆنالیزم و شوناسی هێزەکی کوردی کە ئێستا ئیدی ددانی پێدانرابوو، دەستی کرد بە ڕێکخستنی هێزەکانی «پێشمەرگەی موسوڵمان» لە پێناو ئەوەی هاوکاریی یەکە میلیشیاییەکان بکەن. بیرۆکەی پشت ئەم هێزە میلیشیاییە ئەوە بوو کە تا ڕادەیەک ددان بە شوناسی ئیتنیکیدا بنرێت و هاوکات سەرمایەدانان بێت لەسەر هەستی دژەکۆمۆنیستیی کۆمەڵگای نەریتی و پارێزگاریخوازی کوردی. بە هەر پێوەرێک بیپێوین، ئەم هەوڵە لە ڕێکخستنی بەشێکی بەرچاوی سونییە کوردە ئێرانییەکاندا شکستی خوارد ـ زۆربەی بەشداربووانی هێزی «پێشمەرگە موسوڵمان» بەکرێگیراوی عەشیرەیی یان کوردە شیعەکان بوون. ئەمە بەو مانایە بوو کە بەشداریکردن لەو هێزە میلیشیاییە تا ڕادەیەک کەم بوو. سەرەڕای ئەمەش، دەنگۆ بڵاو بووەوە کە ژمارەیەک لە ئەندامانی هێزی پێشمەرگەی موسوڵمان، پەیمانیان لەگەڵ ئەحمەد موفتیزادە هەیە. هاوکات لەگەڵ ئەوەی موفتیزادە بە ئاشکرا گرووپەکەی ڕەد کردەوە، دەوڵەتی ئێران دەستی کرد بە بەرینترین ڕەشبگیری جیابیرانی سیاسی لە وڵاتدا. یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانیان ئەو ئەندامانەی مەکتەبی قورئان بوون کە بە ئاشکرا بەرامبەر ڕێژیم دەدوان. ئەوان لە ئاگۆستی ١٩٨٢دا ژمارەیەک لەو تاکانەیان لە سنە کە ڕەشبگیرییە سیاسییەکە لەوێ لە هەموو شوێنێک قورستر بوو، دەستبەسەر کرد. بە زۆری دیار بوو کە زۆر ناخایەنێت سەرکوتەکە دەگاتە شارەکانی دیکەی کوردستانیش.

لەڕۆژێکی گەرمی هاویندا لە کرماشاندا لەو شوێنەی کە، ئەگەر کەمێک بیهێنینە بەرچاوی خۆمان، گەرمیی خۆشی پاشنیوەڕۆیەک دەیتوانی لانیکەم بۆ ماوەیەکی کورت، بیرکردنەوە لەو شەڕە سارد و حەسێب بۆکراوەی کە تەنیا چەند مایل لەولاترەوە کەفوکوڵی دەکرد بڕەوێنێتەوە، موفتیزادە لە ماڵەکەی خۆیدا پێشوازیی لە میوانێکی زۆر تایبەت کرد. شاعیری بەناوبانگی کورد، عەبدوڵڕەحمان شەرەفکەندی، کە لە خۆشەویستیدا بە مامۆستا هەژار ناوبانگی هەبوو، لە ڕێگەی دۆستێکی هاوبەشەوە لە شوێنی نیشتەجێ بوونی لە دەورووبەری تارانەوە ڕێی ناسینی موفتیزادەی گرتبووە بەر. هەژار نوێنگەیەکی زیندووی کولتووری کوردی بوو.

هەژار وەکوو شاعیرێک و نووسەرێکی ئەدەبی کوردی، یەکێک لە یەکەمین شۆڕشگێڕەکانی کۆماری مهاباد بوو کە ناچار بە تاراوگەنشینی کرا و تــازە گەڕابووەوە ئێران. ناوبراو، بە هۆی دەیان دەقی نووسراویەوە، بە کەسێک دەناسرا کە زمانی مۆدێرنی کوردیی فۆرمۆلە کردبوو. لە کاتێکــدا کە ژمارەیەک لە نزیکترین پێرەوانی موفتیــزادە لە سەرانســەری کوردســتاندا لە ڕەشــبگیری دەوڵەتدا دەستبەســەر کرابوون، هەژار دەیویســت لەگەڵ موفتیزادەی هاوڕێی قسە بکات و پەیامێکی پێ بگەیەنێت.

کاتێک پێکەوە دانیشتن، هەژار وتی «کاکە ئەحمۆ»، کە موفتیزادە لە خۆشەویســتیدا بەو جۆرە ناو دەبرا، «تۆ دەزانی کە ئەوان ڕەنگە بیر لە دەستبەســەرکردنت بکەنەوە. هیچ نەبێت، ئێســتا خەریکن بەرنامەڕێژیی بــۆ دەکەن». موفتیزادە چــاوی لە چاوی هاوڕێکەی بڕی و وڵامی دایەوە «دەزانم». هەژار درێژەی دا و وتی «پێموایە تۆ دەبێ وڵات بەجێ بهێڵیت. هەندێ کەس دەناسم کە دەتوانن یارمەتیت بدەن لە ئێران بچیتە دەرەوە. کەسانێکی زۆر شارەزان. هیچ مەترسییەکی تێدا نیە، وەکوو خزمەتێک بە من حەز دەکەن یارمەتیت بکەن».

موفتیزادە لە وڵامی هەژاردا، بە شێوەیەکی هەســتبزوێن پرســیاری کرد: «ئــەوە تەنیا پەیوەندیــی بە منەوە نیە. ئەدی ئەو خەڵکەی ئەوان دەستبەســەریان کردوون چی؟ ئەگەر من بڕۆم، چی بەســەر ئــەوان دێت؟ ئایا من هۆکاری ئەوە نیم کە ئەوان دەستبەسەرن؟» و لــە کۆتاییدا وتی «ڕەنگە ئەو خەڵکە بکووژن». هەژار لە مەبەســتەکەی موفتیزادە تێگەیشت. ســەرەڕای ئەوەش، هەژار لە خســتنەڕووی هۆیەکانــی بەردەوام بــوو و وتی کە ژیانی لە مەترسیدایە و ئەگەر بڕوات، ڕەنگە یارمەتیدەر بێت کە ڕقی ڕێژیم دامرکێتەوە. ڕەنگە هەمان ئەو هۆکارەش بووبێتە هۆی ئەوەی کە هێشتا دەستبەســەریان نەکردبوو. بــەڵام موفتیزادە هیچ لــە پێشــنیارەکەی هــەژار دوودڵی بۆ درووســت نەبوو. ناوبراو وتــی: «ئەگەر ئەوان من دەستبەســەر بکەن، ڕەنگــە ئەوانی دیکە ئازاد بکەن. شــوێنی من لێرەیە. زۆر سوپاس مامۆستا گیان».

حەوتوویەک دواتر لە تاران، موفتیزادە لە ماڵی بابامەردوخ ڕۆحانی، نووسەرێکی هێژای کورد و دۆستێکی نزیکی بنەماڵەی دانیشتبوو. ئەو ڕۆژە ٣٠ی ئاگۆستی ١٩٨٢ بوو و کەسێک زەنگی دەرگاکــەی کە دەبوو بە پلیکاندا بۆی چووبایەتی خوار، لێــدا. ماجید ڕووحانی تازە دەرگای ئاپارتمانەکەی کە کەوتبووە دەرەوەی شــار کردەوە و وتی دەچێتە خــوارەوە بزانێ کــێ زەنگی لێــداوە. کاتێــک دەرگاکەی کە بەرەو شــەقام دەکرایەوە، کــردەوە، چوار پیاو پاڵیان پێوەنا و لەسەر ڕێگە لایان برد و داوایان کرد پێیــان بڵــێ ئەحمەدی موفتیــزادە لە کوێیە. چوار کەســەکە بە پەلە بە پلیکانەکاندا ســەرکەوتن بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی وڵامێک بن. ماجید چاوی بە وانێک کە چەندین کەس لەمبەروئەوبەری ڕاوەســتابوون کەوت کە لە دەورەوە چاوەڕێــی دەکرد. ئــەو یەکێک لەو کەسانەی ناسییەوە، کەسێک کە حەوتوویەک لەمەوبەر لە ئیدارەیەکی خانەی بڵاوکردنەوە، لــەو شــوێنەی ماجید کاری دەکــرد، وەکوو لایەنگرێکــی کۆمەڵــە ناســێندرابوو. ناوبراو بە بیبینــی ئەم کابرایە کە خــۆی بە «عەلی کەیهان» ناســاندبوو، زۆر سەری سووڕما، بەم هۆیەوە لە ناکاو هەموو شتێک هاتەوە بەرچاوی کــە دەوڵەت لە چەند حەوتوو پێشــترەوە بە نهێنی خەریکی چاودێریی ئــەو و موفتیزادە بووە. ماجید خێرا مێشــکی بۆ لای ئاکامی بێ ئەملاوئەملای ئــەوەی خەریکبوو ڕووی دەدا، چوو.

هەرچی بنەماڵەکە نارەزایەتییان دەربڕی، بێ کەڵک بوو و پیاوەکان موفتیزادەیان بە زۆر بردە خوارەوە و خستیانە نێو وانەکە. ئەندامانی لاوتری بنەماڵەکە خۆیان دایە بەر ماشــینەکە و پێداگر بوون کــە ئەوانیش دەبێ لەگەڵیان

بچن، جا بۆ هەر شـــوێنێک دەچن. ســـەرەتا «کەیهـــان» هەوڵی دا بە قەناعەتیان بێنێت کە لەسەر ڕێگەکە لابچن و دواتر ئەوان پێیان بە سەیارەکە نا و خەریک بوو بیانکەن بە ژێرەوە. وانەکە لە کۆتایی شـــەقامەکەدا لەبەرچاو ون بوو.

ئەنجام

ئێمە بە وردەکاریگەلێکی زۆر سەرنجڕاکێش لە بارەی پەیوەندیی نێوخۆیی و ئەوپەڕنێوخۆییی بزووتنـــەوە و کەســـایەتییە جیاوازەکانـــی کوردســـتان و ئێراندا چووینەوە. لە کۆبوونەوە و هاوڕێیەتیـــی موفتیزادە لەگـــەڵ ڕێبەرانی داهاتووی شۆڕشـــە شیعەکەوە لە زیندانەکانی شـــادا تا ئەوەی موفتیزادە دواجـــار لە ڕووی ئایدیۆلۆژیکییـــەوە لـــە بەرامبـــەر بنەماڵەی هاوسەرەکەیەوە کەوتە بەر تاقیکارییەوە. بەڵام ڕەنگە بۆ باسکردن لەسەر هێڵی ناسکی نێوان برایەتی و جیایی لە کوردســـتانی ئێرانی ئەو کاتـــەدا، نموونەیەکی باشـــتر لەو داســـتانەی پەیوەندیـــی بـــە بـــرازای موفتیـــزادە، کچی عەبدوڵڵای براگەورەی ئەحمەد، بوونی نەبێت. کاتێک ئـــەم کچە لـــە کۆتاییەکانی ٨٠کاندا بە هۆی مردنی عەبدوڵـــڵاوە گەڕایەوە ئێران، زۆر ســـەری سوڕما کە پۆســـتێرێکی ئایەتوڵڵا خومەینی بە دیوای ماڵی بنەماڵەیان لە دەرەوەی تاران هەڵواسرابوو. دواتر دەرکەوت کە ناوبراو تەنانـــەت لە کاتێکدا کـــە براکەی ئەحمەد لە زیندانەکانی کۆماری ئیسلامیدا بوو و سەرەڕای ئەوەی چەندین جـــار میوانداریی موفتیزادەی کردبوو لە کاتی مەرەخەسی دەرەوەی زیندانی و ڕۆژانـــە دۆعـــای کردبوو کە براکـــەی ئازاد بکرێت، هێشـــتا تا کاتی مردنـــی، وێنەیەکی خومەینیی بە هەڵواسراوی ڕاگرتبوو. عەبدوڵڵا کە زۆر لەوەی وەکـــوو کەمپەینی تیرۆری لە کوردســـتان لە لایەن «کۆمۆنیســـتەکان»ـەوە بینی و خۆی و بنەماڵەکەی ناچار کرد ســـنە بەجێ بهێڵن، تووڕە بوو، پشـــتیوانی لە هەوڵە سەرکەوتووەکانی دەوڵەت بۆ ڕاوکردنیان کرد. هەڵـــە بەردەوامەکانـــی موفتیـــزادە لە چاوی زۆرێک لـــە ناسیۆنالیســـتەکانەوە، پەیوەندیی بەوەوە هەبوو کە ناوبراو بەنیسبەت نییەتەکانی دەوڵەتی شۆڕشـــەوە خۆشبین بوو و لە جیاتی ئـــەوەی بە شـــێوەیەکی تاکلایەنە لای حیزبە کوردییەکانی تـــر و داخوازییەکانیان بگرێت، تاقەتپڕووکێنانە لە هەوڵی پێکهێنانی کۆدەنگی لەگەڵ دەوڵەت بوو. بەڵام موفتیزادە ڕاســـتی دەکرد کاتێک وتی کە ئاســـتی خۆشەویستیی شۆڕشـــەکە و ڕێبەرانی لە ئێرانـــدا زۆر بەرزە. زۆربەی خەڵکی ئێران بەنیسبەت نییەتەکانی ئیمام خۆشـــبین بوون. زۆربەی خەڵکی ئێران لەوەدا بڕوایان بە ڕێژیم کردبوو کە لە ڕێژیمی پێش خـــۆی دێموکراتیکتر دەبێـــت. کەواتە، پرسیاری ڕاســـتەقینە ئەوە نییە کە موفتیزادە چۆن لەگەڵ ڕێبەرانی شۆڕشـــەکە هاریکاریی کرد، بەڵکوو ئەوەیە کـــە بۆچی باقی خەڵکی کوردســـتان هاریکارییان نەکرد. وەڵامێک بۆ ئەم پرسیارە هەیە.

دەوڵەتی ئێران دواجار لە کۆتایی ١٩٨٢دا، کونترۆڵی شـــارەکانی دیکەی کوردستانیشی گرتە دەســـت. بەڵام شـــەڕ لە کوردستان لە هەر دوو بەری ســـنوورەوە بە درێژایی شەڕی ئێران ـ عێراق درێژەی کێشـــا. لە شارگەلێکی وەک ســـنە و مهاباد، نەوەیەک مرۆڤی کورد لە نێـــو دووکەڵـــی بیرۆکـــە جۆراوجۆرەکانی ڕێبەرانیان لەنێو چوون و بەمەش برینگەلێک بەجێ ما کە تا ئەمرۆ بە جەستەی ناوچەکەوە دیـــارە. هەزاران منداڵ کە لە شـــوێنی نزیک شـــەڕەکە لەدایـــک بوون، هەتیو بـــوون، یان ئەگـــەر شانســـیان هەبووبێت، لە دیاســـپۆرا ســـەریان دەرهێناوە و ئامانجەکانیان بە هۆی ئەو ڕووداوە گۆڕانکاریهەڵنەگرانەوە بۆ هەمیشە گۆڕاوە. تەنیا چەند مایل لەوبەری ســـنووری عێراقەوە، سەددام حوســـێن شەڕی تەنانەت دڕندانەتری کوردەکانی خۆی دەکات کە بۆ ئەم مەبەستە کەمپەینی ئەلئەنفال (غەنیمەتەکانی

شــەڕ) کە لە ئایەتێکی قورئانەوە وەریگرتبوو، وەرێدەخات. کەمپەینەکە لە هێرشــی چەکی کیمیایی بۆ سەر شاری کوردی عێراق، شاری هەڵەبجــە، دەگاتە لووتکە کــە وێنەکانی لە سەرانسەری جیهاندا ڕووماڵ کران. بەگشتی، سەددام حوسێن نزیک بە ٢٠٠ هەزار کەس لە کەمتر لە سێ ساڵدا دەکووژێت، لە پرۆژەیەکدا کە ئێســتا پێی دەگوترێ جینۆساید. کاتێک ڕژێمەکانــی کۆمــاری ئیســلامی و بەعس شەڕەکانی خۆیان لە کوردستاندا ناو نا جیهاد دژی کافرەکان، ناســیۆنالیزم و ســەروەریی کوردی، ئایدلۆژییەکی خۆڕاگر بوو کە هەموو حیزبــە کوردییەکان تا ڕادەیەک لەم قۆناغەدا بەرەوپێشیان برد.

لە کاتێکدا چەند ســەرۆک عەشــیرە لە کاتی شۆڕشــەکەدا هەوڵیــان دا ڕێبەرایەتیی حیزبە ناسیۆنالیســتە کوردییە سەرەکییەکان مەحکووم بکەن (بەتایبەتی ئەو عەشــیرانەی کە لایەنگری شا بوون)، زۆربەی عەشیرەکەتان بەڵێنی ڕاوەســتان لە پەنای حیزبە سەرەکییە کوردییەکانیــان دا یان کەوتنە ژێرکاریگەریی ناسیۆنالیســتەکانەوە. کاتێک شۆڕشــی ئێران ڕوویدا، شوناســی عەشــیرەیی کــوردی لای زۆرینە ببووە ناســیۆنالیزم وەکــوو فۆرمێکی خۆجوێکردنەوە لەوانی دیکە لە دەوروبەریان ـ خۆجوێکردنەوە لە شوناسی عەرەبی، فارسی، تورکــی و ئیســلامی. لەو بــارەوە، ئەگەرچی بزووتنەوەکەی ئەحمــەد موفتیزادە ئێعتباری ناسیۆنالیستیی ئەوی هەبوو، بەڵام بزووتنەوەکە لە باری زەمەنییەوە نەگونجاو بوو. ئیسلام ئیدی فاکتۆرێکی یەکخســتن لە شوناســی کوردی نەبوو، و هەر بۆیە هەوڵدان بۆ ئەوەی ئیســلام بکرێتەوە ڕەهەندی بنەمایی بزووتنەوەیەکی کــوردی، تەنانەت بزووتنەوەیەک کە لە پلەی دووهەمدا پێداگری لەسەر ناسیۆنالیزم دەکرد، بێ ئەملا و ئەولا شکستی دەخوارد.

مارکسیسمی کۆمەڵەش، گرووپێک کە لە لایەن ڕۆشــنبیرانی کوردەوە لە تاران دامەزرا، هەر وەک ئیســلامییەکان، لەیەکگرتووکردنی کوردســتان شکســتی دەخــوارد. کۆمەڵە بە زوویــی لــە پێنــاو بەرینترکردنــی پێگەی، هاوپەیمانییەکی کردەیی لەگەڵ شێخ عیزەدین پێک هێنا. کاتێکیش کۆمەڵە پەرەی ســەند، بە شــێوەیەکی بنەڕەتی وازی لــە تەرکیزی مارکسیستی لە دۆکتۆرینەکەیدا هێنا. چەندین دەیە پــاش شۆڕشــەکە، کۆمەڵــە و حیزبی دێموکراتی کوردســتانی ئێــران بە جۆرێک دەبنە دوو شاخەی گرووپێک کە ناسیۆنالیزمی کوردی بــاوەڕی بنەماییانە. مەکتەب قورئان، بــەش بــە حاڵــی خــۆی، وەکووگرووپێکی ئایینی بە شوناســی کوردییەوە درێژە بە ژیان دەدا. وەک لە بەشــەکانی دیکەدا دواتر باس دەکرێــت، گرووپەکە لە هیــچ چالاکییەکی سیاسیدا بەشداری ناکات و وەکوو گرووپێکی تا ڕادەیــەک بچووکی ئەندامانــی لەخۆبردوو دەمێنێتەوە. هەروەک لە بەشــی کۆتاییی ئەم کتێبەدا ڕوون دەکرێتەوە، کوردســتانی ئێران وەک باقی بەشــەکانی ئێران، ناسیۆنالیزمێکی کوردیی یەکتربڕی پەرە پێدا کە ئێستا بەردی بناغەی ویستە سیاسییەکانیەتی. لە سەردەمی ســەرهەڵدانەوەی ئیســلامی سیاســیدا، لە سەرانسەری کوردستان و لە نێو زیاتر لە چل میلیۆن کەسدا، هیچ ئامادەبوونێکی بەرچاوی ئیسلامی بوونی نیە.

کوردســتان سەرمــەشــقی گشــتیی خۆشــبینی، یەکگرتوویی و هاوکاری لەگەڵ شۆڕشــخوازەکانی کــۆمــاری ئیســلامیی تازەلەدایکبووی پەیــڕەو نەکرد، چونکە ئەمە دژایەتی هەبوو لەگەڵ شوناسی کوردی کە لە ماوەی سەد ساڵی پێشوویدا پەرەی سەندبوو.

*. سەرچاوەی وەرگێران بەشی پێنجەمی ئەم کتێبەیە:
Ezzatyar، Ali. 2016. The Last Mufti of Iranian Kurdistan Ethnic and Religious Implications in the Greater Middle East (New York: Palgrave Macmillan).

هەروەها سەرچاوەکان لە لاپەڕەکانی ١٥١ تا ١٥٨دا هاتووە.